

૩૮૨૪

ભૂગોળ વિદ્યા

ભાગ ૧ લો.

યુરોપ ખંડ.

૩૮૨૪ ભૂગોળ વિદ્યા.

યુરોપ ખંડનું વર્ણન,

ભાગ ૧ લો.

(આ પુસ્તકની માલિકી સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આક્ટ મુજબ નોંધેલી છે.)

પેહેલી આવૃત્તિ.

(૨,૦૦૦ પ્રત.)

મુદ્રણ:

જામે જમશેદ સ્ટીમ પ્રેસમાં છાપ્યું છે.

૧૮૮૯.

સૂચના.

આલકીઓની શાળાઓ જેમાં હું ‘સેક્રેટરી’ છું ત્યાં આજ કંઈ મુદત થઈ એક સારી યુરોપની ભૂગોળની ગેરહાજરીની ક્ષ્યાદ ચાલ્યા કરતી હતી. પછી એકવાર એવો આવ્યો કે કોઈબી જાતની ભૂગોળ નહીં મળવાથી યુરોપની ભૂગોળ શિખાડવાનું મુશ-કેલ થઈ પડ્યું. આ ઉપરથી મેં આ નવી સંક્ષેપમાં ઉપજાવી કાઢી છે. ઇંગ્લાંડની શાળાઓમાં ચાલતી છેક નવી ભૂગોળોને આધારે આ નાનું પુસ્તક રચ્યું છે અને જેમ અને તેમ બાળકોને સમજ પડે એવી વિગતો આપી છે. યૂનિયન પ્રેસમાંથી તથા સરકારી કેળવણી ખાતામાંથી બે બહુ સારી ભૂગોળો બાહાર પડી હતી તેમાંથી પણ કંઈક મદદ લીધી છે. આ છેલ્લાં પુસ્તકો છપાયા પછી યુરોપમાં જે રાજદ્વારી ફેરફારો થઈ નવાં રાજ્યો જેવાંકે બલ્ગેરિયા, સર્વિયા અને મોન્ટેનીગ્રો સ્થાપ્યામાં આવ્યાં છે તેનું વર્ણન અસાર લગીનું લીધું છે.

જા. બે. મ.

ભૂગોળ વિધા.

યૂરોપ ખંડ.

પૃથ્વીના સઘળા ખંડોમાં યૂરોપખંડ સર્વેથી નાહતો છે અને પૂર્વગોળાર્ધની વાયવ્ય ખૂણે એટલે જ ઉત્તર પશ્ચિમ દિશાએ આવેલો છે.

સીમા અથવા મર્યાદા.

ઉત્તરે—ઉત્તર મહાસાગર.

પૂર્વે—યૂરલનાં પર્વતો, યૂરલ નદી અને કાસ્પિયન સમુદ્ર.

દક્ષિણે—કોકસસના પર્વતોની ઘટ્ટા, કાજો સમુદ્ર અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર.

પશ્ચિમે—આટલાન્ટિક માહાસાગર.

યૂરોપનો વિસ્તાર લગભગ ૪૦ લાખ ચોરસ મૈલ છે.

યૂરોપની વધતામાં વધતી લંબાઈ, પૃથ્વી પશ્ચિમ ગણુતાં સૂમરે ૩૪૦૦ મૈલની થાય છે અને વધતામાં વધતી પોહોળાઈ ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી ૨૪૦૦ મૈલ છે. એ ખંડ આપણા હિંદુસ્તાન કરતાં ત્રણ ગણો મોટો છે અને સઘળી પૃથ્વી ઉપર જમીનનો જેટલો ભાગ છે તેનો ૧૪ મો ભાગ એ ખંડ રોકે છે.

આ ખંડમાં જમીનની કિનારી સમુદ્રથી ઝાઝી કપાયલી છે એટલે કે જ્યાં લાં સમુદ્ર કિનારીની બહાર ન રેલતાં દેશોની માહે ગયલો છે. આ પ્રમાણે આખા યુરોપ ખંડની કિનારીની લંબાઈ માપ્યે તો ૨૦૦૦૦ મૈલ થાય.

મુખ્ય દેશો.

(જમીનનો એક ભાગ કે જેમાં ઘણા ઇલાકા અને પ્રાંતો હોય તેને દેશ કહે છે.)

૧ ઇંગ્લાંડ.	૮ હાલંડ.	૧૫ સ્વિતઝર્લંડ.
૨ સ્કોટલાંડ.	૯ જર્મેન શાનશાહત.	૧૬ ઈટલી.
૩ આયર્લેંડ.	૧૦ ડેનમાર્ક.	૧૭ ટર્કી.
૪ ફ્રાન્સ.	૧૧ નાર્વે.	૧૮ રુમાન્યા.
૫ સ્પેન.	૧૨ સ્વિડન.	૧૯ સર્વીયા.
૬ પોર્તુગાલ.	૧૩ રશિયા(તેમાં પોલાંડ.)	૨૦ મોન્ટેનીગ્રો.
૭ બેલજિયમ	૧૪ આસ્ટ્રિયા-હંગેરી.	૨૧ ગ્રીસ.

ટાપુઓ.

(જમીનનો એક ભાગ જે ચોમેરથી પાણીએ ઘેરાયલો હોય તેને ટાપુ અથવા બેટ કહી કહે છે.)

ઉત્તર મહાસાગરમાં નોવા ઝેમ્બલા (એનો અર્થ નવી ભૂમી એવો થાય છે) સ્પિત્સબર્ગન (એટલે જે અણિયાળા પાહાડો) ફ્રાન્ઝવેસક લાંડ (આસ્થિયાના શાનશાહા ઉપરથી નામ પડ્યું છે), વેગાટસ કોલગીવ, લોફોડેન.

આટલાન્ટિક મહાસાગરમાં ગ્રેટ બ્રિટન અને આયર્લેન્ડ, આઇસલેન્ડ, ફેરોઇ, એઝોર્સના ટાપુ.

આમાં ગ્રેટ બ્રિટન એ બ્રિટીશ સરકારનું માલ ખજાનું રાજ્યવાળું ટાપુ છે. તે સિલાન અથવા લંકાના ટાપુ કરતાં ૩૫ ગણું મોટું વિસ્તારવાળું છે.

ફેરોઇના ટાપુ બ્રિટન અને આઇસલેન્ડની વચ્ચે આવેલાં છે અને એઝોર્સના ટાપુ પોર્તુગલની પશ્ચિમે ઝુખાડાના આકારમાં આવેલાં છે.

કાટીગાટની સામુદ્રધૂનિમાં ઝીલાંડ, ફ્યુનાન, લાઆલાંડ.

બાલ્ટિક સમુદ્રમાં ઓઇલાંડ, ગોથલાંડ, ઓઇસલ.

ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં મેજોર્કા, માઈનોર્કા, આર્ઠવીઝા, કોર્સિકા, સાર્ડિનિયા, સિસિલી, માલ્ટા, આયોનિયન ટાપૂઓ, કેન્ડિયાં.

સિસિલીનું ટાપુ ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં સર્વેથી મોટું છે,

આર્કીપીલેગોમાં નેગ્રોપાન્ટ અને સાઇપ્રસ.

દ્વીપકલ્પો.

(જમીનનો જે ભાગ ઘણો ખરો બધી બાબતોથી પાણીએ ઘેરાયેલો હોય અને એક જ જગાએથી જમીનને વળગેલો હોય તેને દ્વીપકલ્પ કહે છે.)

સ્કેન્ડિનેવિયા—આમાં નાર્વે અને સ્વિડન આવેલાં છે.

જટલાંડ—ડેનમાર્કનો જે ભાગ કાટીગાટ અને ઉત્તર સમુદ્રની વચ્ચે નીકળી આવ્યો છે તે.

સ્પેન અને પોર્તુગાલ—એ બે મળીને પણ એક દ્વીપ-
કલ્પ થાયછે.

ઘટાલી, ગ્રીસ, ક્રિમીયા અને મોરીશ્સા—મોરીશ્સાનો
દ્વીપકલ્પ ગ્રીસની સાથે કોરિન્થની સંયોગીભૂમિથી જોડાયેલો
છે. ક્રિમીયાનો દ્વીપકલ્પ યૂરોપ ખંડ સાથે પિરિકાપની સંયોગી
ભૂમિથી જોડાયેલોછે.

આ સઘળા દ્વીપકલ્પો યૂરોપ ખંડનો એથો ભાગ જોટલી
જગા રોકેછે અને જટલાંડ સિવાય બાકીના સઘળાની દિશા
ઉત્તરથી દક્ષિણ બણીછે.

ભૂશિર અથવા કેપો.

જમીનની જે અણી લાંબી થઇને અથવા વધીને સમુદ્રમા
ગયલી હોય તેને ભૂશિર અથવા ભૂસ્લાકા કહેછે.)

નાર્થ કેપ નાર્વેની ઉત્તરે; નેઝ કેપ નાર્વેની દક્ષિણે; સ્કા
ડેનમાર્કની ઉત્તરે; ડનકન્સ બે હેડ સ્કાટલાંડની ઉત્તરે; કેપ
કિલયર આયર્લાંડની દક્ષિણે; લાન્ડઝએન્ડ ઈંગ્લાંડની નૈરલ્ય
ખૂણે; કેપ લાહોગ ફ્રાન્સની વાયવ્ય ખૂણે; કેપ ઓર્ટિગાલ
અને કેપ ફ્રિનસ્ટેર સ્પેનની વાયવ્ય ખૂણે; કેપ સેન્ટ
વિન્સેન્ટ પોર્તુગાલની નૈરલ્ય ખૂણે; કેપ સ્પાર્ટિવેન્ટો
અને લ્યુકા, ઘટાલીની દક્ષિણે; કેપ મારાપાન ગ્રીસની દક્ષિણે;
કેપ રોકા (એટલે જે લિસ્બનનો ખડક) પોર્તુગાલની પશ્ચિમે;
તારીફા સ્પેનની દક્ષિણે, કેપ રાથ સ્કાટલાંડની ઊત્તરે.

પર્વતો.

(જમીન ઉપર ઘણા ઊંચા અને ઘણા પોહોળા ડુંગરો

હોય તેને પર્વતો કહેછે.)

યુરલના પર્વતો જે યુરોપ ખંડની ઇશાન ખૂણે એટલે જે ઉત્તર પૂર્વે છે તેનો કેટલોક ભાગ એશિયા ખંડમાં પણ જાય છે. આ પર્વતની ઊંચામા ઊંચી ટોચ ૫૪૦૦ ફીટ છે.

કાકેસસના પર્વતો જે દક્ષિણ પૂર્વ સીમામાં છે તેમાં મુખ્ય પાહાડ અલબર્ઝ નામનો આવેલો છે જે ઊંચાઈમાં ૩૫૦૦ ફીટ છે અને તેની ટોચ યુરોપમાં સર્વેથી ઊંચી છે.

આલ્પસના પર્વતો—યુરોપની અધવચે આવેલા છે. એની સર્વેથી ઊંચી ટોચ ૩૫૦૦ ફીટ ઊંચી છે અને તે મોન્ટ બ્લાન્ક ને નામે ઓળખાય છે. બ્લાન્ક એ શબ્દનો અર્થ ઉજળો થાય છે. આ ટોચ ઉપર હંમેશા બરફ પડ્યો રહે છે તે ઉપરથી એનું નામ પડ્યું છે.

આલ્પસ પર્વતો માં ઘણીક ખીણો આવેલી છે અને તેમાંથી નદીઓ બહાર પડી ઘણાક દેશો ઉપર પંથરાય છે.

અપેનાઇન્સ ના પર્વતો ઇટાલીમાં ઉત્તરથી દક્ષિણ દિશાએ દોડે છે.

આ પાહાડો આલ્પસના છેડાથી શીર થાય છે. એની સરાસરી ઊંચાઈ સૂમરે ૪૦૦૦ ફીટની છે. આની સર્વેથી ઊંચી ટોચ જેને મોન્ટ કોર્નો કહે છે તે ૯૫૪૩ ફીટ ઊંચી છે. અને તે વર્ષના કેટલાક મહીના બરફથી ઢંકાયેલી રહે છે.

કાર્પેથિયન પર્વતો આસ્ટ્રિયાની ઉત્તર પૂર્વે છે. એની ઊંચામાં ઊંચી ટોચ સમુદ્રની સપાટીથી ૯૫૨૮ શીટ ઊંચી કહેવાય છે.

બાલ્કન પર્વતો કાળા સમુદ્રથી પશ્ચિમ ભણી તુર્કસ્થાનમાં છે. તેઓ સરાસરી ૩૦૦૦ શીટ ઊંચા છે પણ એક ટોચ જેતુ નામ ચારડાગ છે તે ૮૮૪૦ શીટ ઊંચી છે.

પિરિનીઝ પર્વતો ફ્રાન્સ અને સ્પેનની વચ્ચે છે. આ પાહાડોની સરાસરી ઊંચાઈ ૭૦૦૦ શીટ છે. ઊંચાંમાં ઊંચી ટોચ ૧૧૧૬૮ શીટ કહેવાય છે. આ માંહેની કેટલીક ટોચો ઉપર આરો માસ બરફ પડ્યું રહે છે.

સ્કાન્ડિનેવિયન પર્વતો નાર્વેના કોસ્તા ઉપર છે. આગાઉ નાર્વે અને સ્વિડન સ્કાન્ડિનેવિયા ને નામે ઓળખાતાં હતાં તે ઊપરથી આ પર્વતોનું નામ પડ્યું છે. ડાવરકિલ્ડ નામના પર્વતો પણ આ પાહાડોનો એક ભાગ છે.

ગ્રાંમ્પિયન પર્વતો સ્કોટલેન્ડમાં છે. એની સર્વેથી ઊંચી ટોચ બેન નિવીસ સમુદ્રની સપાટીથી ૪૪૦૬ શીટ ઊંચી છે.

જવાળા મુખી પર્વતો.

(જે પાહાડોમાંથી ધૂમાડો, બળતાં, તથા ગરમીથી રાતા થયેલા પદાર્થો અને “લાવા” નામની પીગળેલી પ્રવાહી નીકળે

તેને જવાળા મુખી પર્વતો કહે છે.)

યુરોપ ખંડમાં મૂખ્ય જવાળા મુખી પર્વતો ત્રણ છે. તેમના નામ વિસૂવિયસ નેપ્લસમાં; એટનાં સિસિલીમાં; અને હેકલા આઇસલેન્ડમાં.

એ માંહેનો એટના જે સર્વેથી ઊંચો છે તે સમુદ્ર તેની સપાટીથી ૧૦૮૪૦ ફીટ ઊંચો છે. સિસિલીની ઉત્તરે લિપારી નામના ટાપુ ઉપર એક નાહાનો જવાળા મુખી નામે સામથેલી કરીને છે.

સમુદ્રો, ખાડીઓ અને આખાતો.

(માહાસાગરનો જે નાહાનો ભાગ ઘણુ કરીને જમીનથી ઘેરાયેલો હોય તેને સમુદ્ર કહે છે)

૦હાઇટ સી (ઉજળો સમુદ્ર) રશિયાની ઉત્તરે. એ આર્કટીક માહાસાગરનો એક ફાંટો છે. વર્ષનો મોટો ભાગ એની સપાટી અરક્ષી ઢંકાયેલી રહેવાથી એને ઉજળો સમુદ્ર કહેવામાં આવે છે.

બાલ્ટિક સી રશિયા, પૃથિયા, અને સ્વિડનની વચ્ચે છે. એના ઉત્તર ફાંટાને બોથનીયા નો આખાત અને પૂર્વ ફાંટાને ફિન્લાંડ નો આખાત કહે છે.

બાલ્ટિક સમુદ્ર છાજકો છે, અને તેમાં ઘણી નદીઓનું પાણી આવી મળવાથી એનું પાણી મહાસાગરના જેવું ખારું નથી. એ સમુદ્રનો ઘણો ભાગ શિયાળામાં બંધાઈને અરક્ષ થઈ જાય છે તે એટલાં સુધી કે અગાઉ તે ઉપરથી આખ્યાં લશ્કરના લશ્કરો કુચ કરી ગયાં હતાં. એ સમુદ્રનો વિસ્તાર ૧૩૫૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે, એટલેજે લગભગ મધ્રાસ ઈલાકાના જેટલો.

નાર્થ સી અથવા જર્મન મહાસાગર ગ્રેટ બ્રિટન અને યૂરોપખંડની વચ્ચે છે. એને આગળ જર્મન સમુદ્ર કરી કહેવામાં આવતો હતો.

આઇરીશ સી ઇંગ્લાંડ અને આયર્લેન્ડની વચ્ચે છે.

ખિસ્કેનો આખાત આટલાંટીક મહાસાગરનો એક મોટો કાંટો છે. તે ફ્રાંસની પશ્ચિમે અને સ્પેનની ઉત્તરે છે. એ સમુદ્ર ઘણો તોફાની છે.

ભૂમધ્ય સમુદ્ર યૂરોપ અને આફ્રિકા ખંડોની વચ્ચે છે. એ પૃથ્વીની સપાટીની વચ્ચે વચ હોવાથી એનું નામ ભૂમધ્ય પડ્યું છે. ભૂ એટલે જમીન, મધ્ય એટલે વચમાં. એ સમુદ્રનો વિસ્તાર દસ લાખ ચોરસ મૈલ છે, અને આખી પૃથ્વીમાં જમીનની વચ્ચે આવેલા સમુદ્રમાં સર્વેથી મોટો છે. કોઇ કોઇ જગ્યાએ એ ખટુજ ઉંડો છે. એમાં બાહારની નદીઓનું પાણી ઝાઝું આવતું નથી અને વરાળ રૂપે ઉડી વધુ જાય છે એટલે એ સમુદ્રનું પાણી મહાસાગરનાં પાણી કરતાં વધારે ખારું છે.

ફ્રાંસની દક્ષિણે લાયન્સ નો આખાત છે. તે ભૂમધ્ય સમુદ્રનો એક ભાગ છે. એ આખાતમાં પણ તોફાન વારે ઘડીએ થાય છે. તેમજ એ સમુદ્રમાં ખીજા આખાતો છે તેમનાં નામ જીનોઆનો આખાત ઈટાલીની વાયવ્ય ખૂણે, અને તારાંટો નો આખાત ઈટાલીની દક્ષિણ પૂર્વે છે.

આફ્રિઆટિક સમુદ્ર એ પણ ભૂમધ્ય સમુદ્રનો એક કાંટો છે અને તે ઈટાલી અને ટર્કીની વચ્ચે આવેલો છે.

એજ પ્રમાણે આર્ક્ટીકસમુદ્ર અથવા જેને ઇન્ડિયન સમુદ્ર પણ કહેછે તે પણ ભૂમધ્ય સમુદ્રનોજ એક ભાગછે અને તે ગ્રીસ અને એશિયા માંહેના ટર્કની વચ્ચે આવેલોછે.

આરિઆટિક સમુદ્રમાં ઘણું તુફાન હોવાને લીધે અસવના ખવાસીઓ એ સમુદ્રમાં હંકારવાને ઘણા ખીલીતા હતા.

માર્મોરાનો સમુદ્ર યુરોપ માંહેના ટર્ક અને એશિયા માધનરની વચ્ચેછે. મારમોર એટલેજ સંઘેમરમર. આ સમુદ્રમાં એક સંઘેમરમરનું વખણાયતું ટાપુ આવ્યાથી આ નામ પડ્યું છે.

ઇસ્ટાક સી (કાળો સમુદ્ર) એશિયા માર્મનરની ઉત્તર સીમાં છે. એ સમુદ્રની જોડાજોડ એજોવનો સમુદ્ર આવ્યો છે. તેના પાણી ઘણા ઊંઘાળાં છે.

કાળા સમુદ્રને પ્રાચીન ઇતિહાસમાં પૂકઝાઘન કરી કહેતા હતા. એની આકૃતિ ખેડાં રેડી છે અને તેનો વિસ્તાર મધ્રાસ અને મૂંબાઇ ઇલાકાઓને સાથે જોડી નાખે તે કરતાં પણ મોટો છે. યુરોપ ખંડના વેલતાં પાણીનો ત્રીજો ભાગ આ સમુદ્રમાં પડે છે તેથી એનું પાણી માહાસાગરના જેટલું ખારું નથી. એના ઉત્તર કિનારાઓ ઉપર શિયાળામાં ઘરફ રહેછે. એજોવ સમુદ્રની વધતીમાં વધતી ઊંડાઇ ૪૦ ફીટ છે અને તેના પાણી મોંઘાં છે.

સામુદ્ર ધૂનીઓ—સંયોગિ જળ.

(જે સમુદ્રને જોડનારો જે સાંકડો પાણીનો ભાગ તેને સામુદ્ર ધૂની અથવા સંયોગિ જળ કહે છે.)

સૌંડની—બાલ્ટિક સમુદ્રમાં દાખલ થવાનો મૂખ્ય રસ્તો.

ડાવરની—ગિતર સમુદ્રને ઇંગ્લિશ આખાત સાથે જોડે છે.

જમ્બાહટરની બ્રૂમધ્ય સમુદ્રને આટલાન્ટિક માહાસાગર સાથે જોડે છે.

હાર્ડનલ્સ અથવા હુલસ્પાંન્ટ આર્કિપીલેગોને માર્મોરાના સમુદ્ર સાથે જોડે છે.

કાન્સરાન્ટિનોપલની અથવા બોસ્ફોરસ માર્મોરા અને કાળા સમુદ્રોની વચ્ચે છે. બોસ્ફોરસ એટલેજે બેલનો માર્ગ. એક બળદ પસાર થઇ શકે એટલો સાંકડો માર્ગ એવો એનો અર્થ થાય છે.

ગ્રેટ બેલ્ટ અને લિટલ બેલ્ટ નામની જે સામુદ્રધૂનીઓ બાલ્ટિક સમુદ્રમાં જવાના નાહાના રસ્તાઓ છે.

નાર્થ આનલ આધરીશ સમુદ્રની ઉત્તરે છે.

સૅન્ટ જ્યારજીસ આનલ આધરીશ સમુદ્રની દક્ષિણે છે.

બોનીફિચો ની સામુદ્રધૂની કાસિકા અને સાર્ડિનીયાની વચ્ચે છે.

મેસ્સીના ની ઘટાલી અને સિસિલીની વચ્ચે છે.

ઓરોન્ટો ની આફ્રિયાટીકમાં દાખલ થતાં જ છે.

યાનીબેલ્લી ની કાળા સમુદ્રને આઝાવના સમુદ્ર સાથે જોડે છે.

સરોવરો.

(પાણીનો જે ભાગ જમીનથી ચોમેર ઘેરાયેલો હોય તેને સરોવર કહેછે.)

લાડોંગા ઓનીંગા અને પીઘપસ સરોવરો રશિયામાંછે. વીનર અને વીટર સરોવરો સ્વિડનમાંછે.

જીનીવા નો સરોવર સ્વિટઝર્લેન્ડમાંછે.

કાન્સટન્સ નો સરોવર જર્મની અને સ્વિટઝર્લેન્ડની વચ્ચે છે.

ગાર્ડા સરોવર ઇટાલીમાં છે.

આમાં સર્વેથી મોટો લાડોંગા સરોવર સિવાન અથવા લાંકા ના ચોથા ભાગ જેટલો મોટો છે. નીવા નામની નદી તેને દિન્ડાંડના આખાત સાથે જોડે છે. એથી ઊતરતો સરોવર ઓનીંગા છે. જીનીવા સરોવરમાંથી રહોન નદી વેહેછે અને કાન્સટન્સ સરોવરમાંથી રહાઇન નદી પસાર થાય છે. એ ઊપ્રાંત સ્વિટઝર્લેન્ડ અને ઇટાલીમાં ખીજ નાહાના નાહાના ધણા સરોવરો છે જે તેમની રમણિય ઘટાને માટે પ્રખ્યાત છે.

મુખ્ય નદીઓ.

(હૂંઘર, પર્વત કે જંગલો સરોવરમાંથી નીકળેલો પાણીનો ઝરો તેને નદી કહેછે.)

ટેગસ—સ્પેન અને પોર્ટુગાલમાંથી નીકળી આટલાન્ટિક ખાડાસાગરમાં પડે છે.

એઓ—રબેનની ઉત્તર પૂર્વેથી નીકળી ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં
જાય છે.

રોહોન—ફ્રાન્સની દક્ષિણેથી લાયન્સના આખાતમાં.

લોઅર—ફ્રાન્સની પશ્ચિમેથી બિરકેના આખાતમાં.

સીન—ફ્રાન્સની ઉત્તરેથી ઇંગ્લિશ ચાનલને જઈ મળે છે

ટેમ્સ—ઇંગ્લાંડની દક્ષિણેથી ઉત્તર સમુદ્રમાં.

રાહુઈન—સ્વિટ્ઝર્લેંડ, જર્મની અને હાલ્ડમાંથી નીકળી
ઉત્તર સમુદ્રમાં પડે છે.

એલ્બ—જર્મનીમાંથી ઉત્તર સમુદ્રમાં.

ઓડર—પ્રશિયામાંથી બાલ્ટિક સમુદ્રમાં.

વિસ્તુલા—પોલાંડ અને પ્રશિયામાંથી બાલ્ટિક સમુદ્રમાં.

નીપર—રશિયામાંથી કાળા સમુદ્રમાં.

ડાન—રશિયામાંથી આઝોવ સમુદ્રમાં.

વાલ્ગા—રશિયામાંથી કાસ્પિયન સમુદ્રમાં.

ડાન્યૂબ—જર્મની, આસ્ટ્રિયા, ટર્કી, રમાન્યા અને સર્વિયા-
માંથી કાળા સમુદ્રને જઈ મળે છે.

વો—ઇટાલીની ઉત્તરે આડ્રિઆટીક સમુદ્રમાં પડે છે.

ડાન્યૂબ, રહાઈન અને રોહોન એ ત્રણ નદીઓ આલ્પસ પર્વ-
તોમાંથી નીકળેલી છે.

વાલ્ગા નદી આખાં યુરોપમાં સર્વેથી મોટી છે. એનો
આખાં વિસ્તાર આસરે ૫,૫૦,૦૦૦ ચોરસ મૈલનો છે. એના
કુરતાં ઉતરતી નદી ડાન્યૂબ છે જેનો વિસ્તાર ૩,૦૦,૦૦૦

ચોરસ મૈલ છે. એ એ નદીઓ મળીને યૂરોપખંડનો એક પંચમાશ ભાગ જમીણુ રોકી છે.

ઉપલાંમાંની મોટામાં મોટી નદીઓની લંબાઇ નીચે પ્રમાણે છે. વાલગા ૨,૨૦૦ મૈલ; ડાન્યૂબ ૧,૭૦૦ મૈલ; નીપર ૧,૧૦૦ મૈલ; ડાન ૧,૦૦૦ મૈલ; રાહાઇન ૭૦૦ મૈલ; નિસ્ચુલા ૫૬૦ મૈલ; અને એલ્બ ૬૩૦ મૈલ.

આપણા હિંદુસ્તાનમાં જે સિંધુ નદી છે તે ડાન્યૂબ કરતાં સેજ મોટી છે અને ગંગા નદી સેજ નાહાની છે.

યૂરોપખંડની સઘળી નદીઓમાં રોહોન નદી સર્વેથી ઝડપમાં દોડતી છે અને રાહાઇન નદી સર્વેમાં જોવા લાયક છે. તેઓ બારે માસ વેહે છે અને હિંદુસ્તાનની નાહાની નદીઓની પેઠે ઉનાળામાં સુકાઇ જતી નથી.

રાજધાનીઓ.

૧ ઇંગ્લાંડ-લંડન.	૯ જર્મન-શાનશાહત, બ્રિન.
૨ સ્કોટલાંડ-એડિનબર્ગ.	૧૦ ડેનમાર્ક-કોપન હેગન.
૩ આયર્લેન્ડ-ડબ્લિન.	૧૧ નાર્વે-ક્રિસચાનિયા.
૪ ફ્રાંસ-પારિસ.	૧૨ સ્વિડેન-સ્ટોકહોમ.
૫ સ્પેન-માદ્રિડ,	૧૩ રશિયા-સેન્ટ પિટર્સબર્ગ.
૬ પોર્ટુગલ-લિસ્બન.	૧૪ આસ્ટ્રિયા હુબેરી-વિ-એના.
૭ બેલ્જીયમ-બ્રક્સેલ.	
૮ હાલેન્ડ-આમ્સ્ટર્ડેમ.	

૧૫ સ્વિટઝર્લૅન્ડ-બર્ન.

૧૯ સરવિયા-બેલગ્રાડે.

૧૬ ઇટાલી-રોમ.

૨૦ મોન્ટેનિગ્રો-સેટીગતે.

૧૭ ટર્કી-કોનસ્ટાનટિનોપલ.

૨૧ ગ્રીસ-આથેન્સ.

૧૮ રૂમાનિયા-બ્યૂકારેસ્ટ.

વસ્તી—યૂરોપખંડની વસ્તી લગભગ ૩૩ કરોડ માણસની કહેવાય છે. માત્ર ટર્કી દેશ શિવાય આખ્યાં યૂરોપમાં ખ્રિસ્તી ધર્મ ચાલે છે. ટર્કીના લોક મહમદી ધર્મવાળા છે.

આબોહવા—યૂરોપખંડના ઉત્તરના ભાગે નેવાડે નાર્વે, સ્વિડન, રશિયા, વગેરેમાં શિયાળો રહે છે અને દક્ષિણ ભાગે નેવાડે સ્પેન, ફ્રાન્સનો દક્ષિણ છેડો, ઇટાલી, ગ્રીસ વગેરેમાં ઉનાળો રહે છે. કાઠખી દેશમાં અમુક ચોમાંસાની મોહોસમ હોય તેવું નથી.

ખણીજ પદાર્થો—યૂરોપ ખંડમાં ખણીજ પદાર્થોની મૂખ્ય પેદાશ લોદું, સીસું, ત્રાંચું, કદાઈ, પારો, કોલસો અને નિમક છે. યૂરાલના પર્વતોમાં અને આલ્પિયામાં સોનું મળે છે. સ્વિડનમાં સારાં લોહાંની મોટી ખાણો છે. પારો સ્પેન અને આલ્પિયામાંથી મળે છે. બ્રિટન ધણી જાતના ખણીજ પદાર્થો માટે વખણાયલું છે. આખ્યાં યૂરોપમાં જેટલું લોદું વપરાય છે તેનો અડધો ઉપર ભાગ તથા જેટલો કોલસો વપરાય છે તેનો પોણો ભાગ ગ્રેટ બ્રિટન પુરાં પાડે છે. સ્પેનમાં સીસું, ત્રાંચું અને લોદું ધણું છે.

વનસ્પતી—ધઉં, ચોખા, મકાઈ, શેળડી, તંબાકુ, દ્રાક્ષ સંત્રા અને આલીવદ્રળ દક્ષિણ ભાગોમાં થાય છે જ્યાં ખુશના

ઝાડો અને મોટાં એશનટના ઝાડોનાં મોટાં વનખીછે. એ ઉપરાંત એ લાગોમાં મૂખ્ય ફળફળાદીમાં પટેટા, સેબ અને પેર મોટા જથ્થામાં ઉગેછે. કેટલાક દક્ષિણ મૂલકોમાં સણુ બનાવવાના મોટાં કારખાનાછે. ઝાક, બિય, ફર અને પાઈન એ ચાર જાતનું લાકડું આ દક્ષિણ વિભાગોમાં મૂખ્ય કરી થાયછે.

જેમ ઉત્તરે જતા જઈએ તેમ ઝાડો નાહાતા અને વનસપતી ઓછી થતી જાય છે તે છેક ઉત્તરે જતાં તો ઝાડો વેંટ જેવડાં નાહાતા જણાય છે.

આલીવ ફળનું તેજ આદ્યસ પર્વતોની આસપાસના રહેવાસીઓ માખણને ઠેકાણે ખાય છે.

જાણવરો—ઘોડો, ગાય, મેંદો, બકરો, ડુકર, અને કુતરો એ મૂખ્ય પશુપાલનાં જાણવરો છે. રશિયાની ઉત્તરે રેનડિયર અને દક્ષિણે ગાંટ મળે છે. એ ઠેકાણે શેકારના જંગલી જાણુવર ઘખલ વર અને રિંછ મળે છે.

સ્પેનમાં મોટાં કદના ગધેડા મળે છે જે પર લોક સ્વારી કરે છે. યૂરોપ ખંડમાં સહીં, વાઘ કે ચીત્તા જેવું કાંઈ છેજ નહીં. વાંદર માત્ર જીબ્રાલ્ટરના ખંડક ઉપર મળે છે.

યૂરોપ ખંડમાં પક્ષીઓ ઝાઝાં સુંદર નથી પણ સૂ સ્વરવાળાં છે. દક્ષિણમાં રેશમના કિડા ઊછેરવામાં આવે છે.

લોક—આખાં યૂરોપ ખંડની વસ્તી ૩૩૦૦૦૦૦૦૦૦ માણુસની કેહેવાય છે. ખંડનો વિસ્તાર જોતાં દર ચોરસ મૈલે ૮૨

માણસની સરાસરી વસ્તી છે. બેલ્જિયમ સર્વેથી વધુ વસ્તી-વાળું છે તેમાં દર ચોરસ મૈલે ૪૮૭ માણસની વસ્તી છે. ઇંગ્લાંડ અને વેલ્સમાં દર ચોરસ મૈલે ૪૪૫ ફ્રાંસમાં ૧૮૪ રશિયામાં ૪૨ અને નાવેમાં દર ચોરસ મૈલે ૧૬ ની વસ્તી ગણાઈ છે.

યૂરોપના અસલ વત્નિઓ મંગોલિયન જાતના હતા જેમાંના હજીબી ૨૦ થી ૩૦ લાખ શીન્લાંડ અને લાપલાંડમાં છે

આખા યૂરોપમાં સઘળા મલી સિતેર લાખ મૂસલમાનો અને પચાસ લાખ યાહૂદીઓ ગણવામાં આવેલા છે બાકીના સઘળા ખ્રિસ્તી ધર્મ પાળે છે.

વેપાર ઉદ્યોગ—પૃથ્વીનાં સઘળા ખંડોમાં યૂરોપનો વેપાર ઝાઝો છે. બીજા ખંડોમાંથી રૂ, રેશમ વગેરે કાચી પદાર્થો આ ખંડમાં આવે છે જ્યાંથી સંસ્કારો વડે તેનો માલ બની પાછો બીજા ખંડોમાં જાય છે. યૂરોપમાં જેટલા વેપારી વાહાં-જો અને આગમોટો છે તેનો ત્રિજો ભાગ ગ્રેટ બ્રિટનનો છે.

યૂરોપ ખંડમાં સઘળી મલી એક લાખ મૈલ લાંબી આગ-ગાડીની સડક નાખેલી છે, જેમાંની ૧૯૦૦૦ મૈલ ગ્રેટ બ્રિટનમાં, ૨૨૦૦૦ મૈલ જર્મન શાનશાહતમાં, ૧૬૦૦૦ મૈલ ફ્રાંસમાં, ૧૫૦૦૦ મૈલ રશિયામાં, ૧૨૦૦૦ મૈલ આસ્ટ્રિયા હંગરીમાં, ૧૨૦૦૦ મૈલ ઇટાલીમાં, ૫૬૦૦ મૈલ સ્પેનમાં અને ૨૬૦૦ મૈલ બેલ્જિયમમાં છે.

ગ્રેટ બ્રિટન.

ઇંગ્લાંડ, સ્કોટલાંડ, આયર્લેંડ નેચ ઉવેલ્સ મળીને ગ્રેટ બ્રિટનનું મોટું રાજ થયેલું છે. એ યુરોપ ખંડની પશ્ચિમે ઉત્તર સમુદ્ર અને આટલાન્ટિક મહાસાગરની વચ્ચે આવેલું છે.

પેહેલાં એ ચાર રાજ્યો જૂદાં જૂદાં હતાં પણ ૪૦ સં ૧૧૭૨ માં બીજા હેન્રીએ આયર્લેંડને ઇંગ્લાંડ સાથે જોડી દીધું અને ઉવેલ્સને પેહેલા એડવર્ડ રાજાએ ૪૦ સં ૧૨૮૨ માં જીતી લીધું. સ્કોટલાંડનો છટ્ટો જેમ્સ રાજા ૧૬૦૩ ૪૦ સં ૦ માં ઇંગ્લાંડની ગાદી ઉપર આવ્યો.

આ જોડાયેલાં રાજ્યો વિસ્તાર આસરે ૧૨૩૦૦૦ ચોરસ મૈલ, અથવા મુંબઈ ઇલાકા કરતાં સેજ ઓછો છે. ૧૮૮૧ માં આ ત્રણેની વસ્તી ૩૧ કરોડની ગણવામાં આવી હતી. આખાં યુરોપની વસ્તીનો આ દસમો ભાગ છે.

ઇંગ્લાંડ અને ઉવેલ્સ.

સીમા—ઉત્તરે સ્કોટલાંડ; પૂર્વે ઉત્તર સમુદ્ર; દક્ષિણે ઇંગ્લીશ ચાનલ; પશ્ચિમે આટલાન્ટિક મહાસાગર; સેન્ટ જ્યાર્જ્સ ચાનલ અને આઇરીશ સમુદ્ર.

ઇંગ્લાંડ અને ઉવેલ્સની આકૃતિ ત્રિકોણાકાર છે. એની લંબાઇ ૪૨૦ મૈલ, અને પોહોળાઇ ૩૨૦ મૈલ છે. વિસ્તાર એ મળીને ૫૮૩૦૦ મૈલ.

પ્રગણા.

ઈંગ્લાંડ ૪૦ પ્રગણાઓમાં વેહેંચાયલું છે; તેમના નામ.

૧ નાર્થમ્પરલાંડ.	૧૪ એસેકસ.	૨૭ બકિંગામ.
૨ કમ્પરલાંડ.	૧૫ ડાર્બી.	૨૮ બેડફર્ડ.
૩ ડરહામ.	૧૬ નોર્થિંગામ.	૨૯ હર્ટફર્ડ.
૪ વેસ્ટ મોર્લાંડ.	૧૭ સ્ટાફર્ડ.	૩૦ મિડલ સેક્સ.
૫ લાન્કેશાયર.	૧૮ લિસ્ટર.	૩૧ ડેન્ટ.
૬ યાર્ક.	૧૯ રટલાંડ.	૩૨ સરે.
૭ ચેશાયર.	૨૦ ઉરસ્ટર.	૩૩ સસેક્સ.
૮ શ્રોપશાયર.	૨૧ વારિક.	૩૪ બર્ક શાયર.
૯ હિયરફર્ડ.	૨૨ નાર્થમ્પટન.	૩૫ હેમ્પ શાયર.
૧૦ મનમથ.	૨૩ હર્ટીંગડન.	૩૬ વિલ્ટ શાયર.
૧૧ લિન્કન.	૨૪ કેમ્બ્રિડજ.	૩૭ ડોર્સેટ.
૧૨ નોર્ફોલ્ક.	૨૫ ગ્લુસ્ટર.	૩૮ સોમર્સેટ.
૧૩ સફોલ્ક.	૨૬ આક્સફર્ડ.	૩૯ ડેવન.

૪૦ કાર્નવાલ.

ઉવેક્સ ૧૨ પ્રગણાઓમાં વેહેંચાયલું છે તેમના નામ:—

૧ ફિલન્ટ.	૫ મેરિથોનેથ.	૯ પેમથ્રોક.
૨ ડેનબાઇ.	૬ મોન્ટગોમરી.	૧૦ કાર્માર્થન.
૩ કર્નાર્થન.	૭ રેડનોર.	૧૧ બ્રેકનાક.
૪ એન્ગલ્સી.	૮ કાર્ડિગન.	૧૨ ગ્લામાર્ગન.

ટાપુઓ.

હોલી ટાપુ અને ફર્ન ટાપુ નાર્થમ્પરલાંડના કોસ્તા ઉપર.

શીપે અને થાનેટ કેન્ટના કોસ્તા ઉપર.

વાઇટનું ટાપુ હેમ્પશાયરની દક્ષિણે.

આનલ ટાપુઓ, તેમાં જર્સી, ગર્ન્સી, અઝર્ન્સી અને સાર્ક ફ્રાન્સના કોસ્તા આગળ.

સિલી ટાપુઓ કાર્નવાલની નૈરત્ય ખૂણે.

એન્ગલસી અને હોલિહુડ, ઉવેલ્સની વાયવ્ય ખૂણે.

મેનનુ ટાપુ આઇરિશ સમુદ્રમાં.

વાઇટના ટાપુને ઇંગ્લાંડની વાડીનું નામ આપવામાં આવ્યું છે. ત્યાં આસ્પાર્ન હાગિસ નામનો માહારાણીજનો માનીતો મેહેલ છે.

જર્સી અને ગર્ન્સીના ટાપુઓ નાર્મીડીના ડયુક વિલિયમે ઇંગ્લાંડ જિતી લીધું તે અગાજના તેના કબજામાં હતાં.

એન્ગલ્સીના ટાપુ અને ઉવેલ્સ વચ્ચે મિનાઇ નામની સામુદ્રધૂની છે પણ તે એટલી તો સાંકડી છે કે તે બે વચ્ચે લોહાનો ઝુલતો પૂલ નાખવામાં આવ્યો છે અને તે ઉપરથી થઇને ટાપુ ઉપરથી ઉવેલ્સમાં જવાય છે.

પાહાડો.

ચિચીયટ હિલ્સ ઇંગ્લાંડ અને સ્કોટલાંડની વચ્ચે.

સ્કિડા અને સ્કેફેલ કમ્બર્લેંડમાં.

હેલવેલિન કમ્પર્સીડ અને વેસ્ટ મોલ્ડાડની વચ્ચે.
વર્નસાઇડ, ઇંગલબરો અને પેનિગાન્ટ યાર્કશાયરની
વાયવ્ય ખૂણે.

પીક ડાર્બીશાયરમાં.

રૈકિન શ્રાપશાયરમાં.

સ્નોડન—કર્નાર્વન શાયરમાં.

પ્લિનલિમન—મેન્ટગામરીની નૈરત્ય ખૂણે.

બીકન—બ્રેક નાકમાં.

ઈંગ્લાંડમાં સર્વેથી ઉંચો પાહાડ સ્કાફેલ છે. તે સમુદ્રની
સપાટીથી ૩૧૬૧ ફીટ ઉંચો છે. આપણા હિંદુસ્તાનના
પર્વતોની ઉંચાઈ સાથે સરખામણી કરતાં આ ઉંચાઈ કાંઈજ
નથી. હિમાલયા પર્વતની કેટલીક ટોચો ૨૯૦૦૦ ફીટ ઉંચી છે
અને બ્લુનાગઢ આગળ ગિર્નાર ૩૮૦૦ ફીટ મધાયલો છે.

નદીઓ.

ઈંગ્લાંડ અને ઉવેલ્સમાં નદીઓ ઝાઝી છે પણ તેમાની
મુખ્યના નામો નીચે આપ્યાં છે.

ટાઈન—નાર્થમ્પટોનમાં.

ટ્રેન્ટ—સ્ટાફર્ડ, ડાર્બી, નોટિંગ્હામ, અને લિન્કનના પ્રગ-
ણાઓમાં.

ગ્રેટ આઉસ—નાર્થમ્પટન, યકિંગામ, યેડફર્ડ, હન્ટિંગડન,
કેમ્બ્રિડજ અને નોર્ફોલ્કના પ્રગણાઓમાં.

ટેમ્સ—ગ્લુસ્ટર—શાયર, આક્ષફર્ડ, બકિંગામ, બર્કશાયર
મિડલસેક્સ, સરે, એસેક્સ, કેન્ટ, એ પ્રગણાઓમાંથી પસાર
થાયછે. એ નદી ઉપર ઈંગ્લાંડની રાજધાની લંડન શહેરછે.

મેડવે—કેન્ટમાં.

ઈડન—વેસ્ટમોર્લાંડ અને કમ્બર્લાંડમાં.

મર્સી—લાન્કેશાયરમાં.

ડી—ઉવેલ્સમાં.

સેવર્ન—મોન્ટગોમરી, ઉસ્ટર અને ગ્લુસ્ટરમાં.

ટેમ્સ નદી ૨૧૫ મૈલ લાંબી છે.

મુખ્ય શહેરો.

વેપારી શહેરો.

લંડન—જે ઈંગ્લાંડની રાજધાની છે તે પૃથ્વીના વેપારી
શહેરોમાં સર્વેથી દ્રવ્યવાન, અને મોટું છે. એ ટેમ્સ નદી
ઉપર આવેલું છે. એમાં સર્વેથી જોવા લાયક ઇમારતો નિચે
પ્રમાણે છે:—

ધી ટાવર—એમાં અસલ વારેના લડાઇના શસ્ત્રોનો
મોટો સંગ્રહ કરી રાખ્યો છે. અગાઉ તેમાં પ્રખ્યાત
રાજદ્વારી અપ્રાધીઓને કેદ કરતા હતા.

વેસ્ટ મિનિસ્ટર આબે—આમાં ઈંગ્લાંડના કેટલાક માહાન
પૂરોષોને ભૂમીદા કીધેલા છે.

સેંટ પાલનું દેવાળય—આખા ગ્રેટ બ્રિટનમાં વખ-
ણાયલું દેવાળય આ છે.

પાર્લામેંટ હાઉસ—આ મોટી ઇમારતમાં ઇંગ્લાંડની
મહાન રાજ સભા ભરાયછે.

બકિંગહામ પાલેસ—આ મેહેલમાં માહારાણીજીનું રેહ-
વાનું મુકામછે.

લંડન શહેરમાં રસ્તાની નિચેથી આગગાડીઓ દોડેછે.
એક ઠેકાણે નદીની નિચે ગાડી જવા સારું ‘ટનલ’
યાને ભાગોળ ખોદી કાઢીછે. વસ્તી ૪૦ લાખ માણસની
કહેવાયછે. એ શહેર દસ મૈલ લાંબુ અને સાત મૈલ
પોહોળુંછે.

લિવરપુલ—મર્સી નદી ઉપર છે. વેપાર અર્થે એ શહેર
લંડન કરતાં ખીન્નું ગણાય છે. રૂના વેપારનું
એ મોટું બંદર છે. આ શહેરમાં ૭ મૈલ લાંબી એક
ગોદીછે જેમાં માલથી ભરેલાં વાહાણો સડસડાટ આવી
માલ ઉતારી તથા નવો માલ ભરી હંકારી જાયછે.
એને મળતીજ ગોદીઓ મુંબાઇમાં પણ પ્રિન્સિસ ડાક
અને વિક્ટોરીયા ડાકને નામે જણાયલીછે પણ તે લિવરપુ-
લની ગોદી જેવડી મોટી નથી.

ગ્રિનવિચ—આ શહેર લોઅર આવન નદી ઉપર છે.
એમાં કાચ બનાવવાના, પીતળ કામના અને સાબુ
બનાવવાના મોટાં કારખાનાછે.

ડોવર—આ શેહર ફ્રાન્સની ઘણી નજદીક છે. હિંદુસ્તાનથી ઈંગ્લાંડ જનારાઓ ઈંગ્લાંડ પોંચતાંજ પેહેલાં ડોવરમાં પગ મુકે છે. ઇસ્વી સનેની ૫૫ વર્ષ અગાઉ નામાંકીત રોમન જોધો જૂલિયસ સિઝર ઈંગ્લાંડ જીતવાને આવ્યો ત્યારે પેહલો ડોવર ઉતર્યો હતો એમ કહેવામાં આવે છે.

લશ્કરી શેહેરો.

પોર્ટસમાઉથ—બ્રિટીષ રાજની મોટી નૌકાનું આ મુખ્ય મથક છે. લડાઇની મનવારોને આ શેહેરના ખારામાં રાખવામાં આવે છે. એ શેહેરને લડાઇના બચાવના બાંધ-કામોથી બહુ મજબુત કીધેલું છે.

પ્લિમ્થ—પોર્ટસમાઉથથી ખીજું અગત્યનું લશ્કરી શેહેર આ છે. એડીસ્ટનની નામીયી દિવાદાંડી અહીં છે.

ઉલિય—ટેમ્સ નદી ઉપર છે. એ પણ લશ્કરી મથક છે. અત્રે સઘળું લશ્કરી તોપખાતું રાખવામાં આવેલું છે. એની પડોસમાં ચાંધામ નામનું મથક છે ત્યાં લશ્કરી સામાણ વગેરે રાખવામાં આવે છે.

કારખાનાંવાળાં શેહેરો.

ઈંગ્લાંડમાં જે મુખ્ય કારખાનાવાળાં શેહેરો છે તે એ દેશની ઉત્તરે આવેલાં છે જ્યાં લોહું અને કાયસો બહુ નીકળે છે.

માન્ચેસ્ટર—આખી પૃથ્વીમાં સર્વેથી મોટું કારખાનાવાળું શહેર આ કહે તો ચાલે. ઈંગ્લાંડમાં જેટલું સુતર કામ વણાય છે તેનો પોણો ભાગથી વધારે માન્ચેસ્ટરમાં તથા આસપાસ બને છે. આટલાં બધાં કારખાનાઓ ત્યાં હોવાથી આખો દાહાડો ધૂમાડાના ગોટે ગોટ ત્યાં નીકળતા જણાય છે. એ શહેરની આસપાસ પ્રેસ્ટન, ઓલ્ડ હામ, બોલ્ટન, અને બ્રાકબર્ન નામના ચાર શહેરો છે. જેમાં પણ સુતરના મસ મોટાં કારખાનાઓ છે.

બર્મિંગહમ—ઈંગ્લાંડની વચોવચ છે. એ પણ બહુ મોટું શહેર છે. પણ એમાં મુખ્ય કારખાનાઓ ધાતુ કામના છે. મોટાં વરાળ યંત્રો, પાવડા, ચાંચવા, અને સંચાકામ કરોડો રૂપિયાનું આ શહેરમાં બને છે.

શ્રિફિલ્ડ—આ શહેર ચપુ, કાતર, અસ્ત્રા વગેરે જાતના ઓળશે બનાવવાને માટે પ્રખ્યાત છે. એ લત્તા ઉપર લોહાં અને કાચલાની ખાણો એટલી બધી તો છે કે એ જગ્યાને કાળો દેશ એવી ઉપમાં આપી છે.

લીડસ—આ શહેર ચાર્ક શાયરમાં આવેલું છે. તેમાં મુખ્ય કારખાનાઓ ઉનનું કપડ વણવાના છે.

એ ઉપ્રાંત લંડનની પડખે સ્પિટાલ્સફિલ્ડ અને ચેશાયરમાં મેક્લ્સફિલ્ડ નામના શહેરો છે તેમાં રેશમનું કપડું બને છે. નારિંગામ અને ડાર્બી શહેરોમાં મોજાં અને વણતની શીટ બને છે.

અને નારિય શહેર શાલો બનાવવા માટે બંધીતું છે. ઉસ્ટર શાયરમાં કિડર મિન્સટર નામે શહેર છે તેમાં સધળાં કાર ખાના ગાલીઆ બનાવવાનાજ છે. તેમજ વિલાયતથી જે બૂટો અને સપાટો આવેછે તે નાર્થેમ્પટન શહેરમાં બનેછે. મતોડી કામ બનાવવાના મુખ્ય મથકો સ્ટાર્ફર્ડશાયરમાં છે. લંડન, લિવર્પુલ, બર્કિનહેડ, સૂંદર્લીડ, પોર્ટસમાઉથ, અને ક્લિમથ એ શહેરોમાં મોટાં વાહાણો અને આગબોટો બંધાયછે.

વિદ્યા હુતરવાળાં શહેરો.

આડસફર્ડ, કેમબ્રિડજ—આ બે શહેરોમાં જે મુખ્ય વિદ્યાળયો છે. આપણા દેશમાં વિલાયતથી જે મોટા મોટા ઈંગ્રેજ અમલદારો અને વિદ્વાનો આવેછે તેઓ ધણા ખરા આ બેમાંથી એક વિદ્યાળયમાં કેળવણી પામી આવ્યા હોયછે. કેમબ્રિડજની યૂનિવર્સિટી એટલેજે પાઠશાળા ગણીત વિદ્યાને માટે બંધીતીછે. આ બે પ્રખ્યાત વિદ્યાળયોના વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે દર સાલ મહવા હંકારવાની શરત રમાયછે જે વેળા આખાં યુરોપમાંથી લખો લોકો જોવાને આવેછે અને કઈ પાઠશાળાવાળા છૂંટ્યા તેના તાર આ દેશમાં મોકલવામાં આવેછે. આ બેથી હુતરતી પાઠશાળાઓ લંડન અને ડરહામ શહેરોમાં પણ છે.

ઇટન વિંડસરમાં, હારો લંડનમાં, વિન્ચેસ્ટર લંડનની દક્ષિણે અને રૂગિય ઇંગ્લાંડની અધવચ્ચે, આ ચાર ઇંગ્લાંડની મુખ્ય શાળાઓછે.

કેન્ટરબરી અને યાર્ક—આ ઇંગ્લાંડના બે મુખ્ય ધર્મગુરૂઓની બેઠક છે એમાં કેન્ટરબરીનો ધર્મગુરૂ અથવા આર્ય બિશપ સર્વેમાં વડો છે. તેનાથી યાર્કનો ધર્મગુરૂ ખીજો છે. ન્યારે ઇંગ્લાંડની ગાદી ઉપર રાજ અથવા રાણી બેસે છે. ત્યારે તેની ક્રિયા કેન્ટરબરીનો ધર્મગુરૂ કરે છે. ઇતિહાસમાં લખી ગયા છે કે રોમના પ્રખ્યાત શાહાનશાહે સર્વપિસ અને કાન્સ્ટન્ટાઇન યાર્ક શહેરમાં વસી ગયા હતા.

વિન્ચેસ્ટર—આ શહેરમાં પણ મોટું દેવાળય હોવાથી તે મોટા ધર્મગુરૂની ગાદી ફેરેવાય છે. પ્રાચીનકાળના ઇંગ્લાંડના સાકસન રાજાઓના વખતમાં આ શહેર ઇંગ્લાંડની રાજધાની ગણાતું હતું. ઇંગ્લાંડના મીહાન રાજાઓ કેન્યુટ અને આલફ્રેડને આ શહેરના દેવાળયમાં બુમીદા કાઢેલા છે.

એ ઉપરાંત સાક્ષીસખરીમાં એક મોટું દેવાળય છે જેની ટાંચ સહળાં ઇંગ્લાંડના દેવાળયો કરતાં ઉંચી છે.

બીજાં જાણવા બેગ શેહેરો.

બ્રાઈટન અને **સ્કાર્પરો**—આ બે શહેરોમાં લોક હવા ફેરબદલ કરવાને જાય છે. એના સમુદ્રમાં નાહવાથી અંગના રોગ મટી જાય છે એવું ધણાકો માને છે અને

બર્બની ચોકસ મોસમો ઉપર આ સમુદ્ર કિનારાવાળા ભાગોમાં લોકોની મોટી આવજા થાય છે.

બાથ અને શાદટનહામ—આ શેહેરોમાં ગુણુકારક પાણીના ઝરાછે અને તે પાણી પીવાને દેશ પ્રદેશથી હજારો લોક દર વર્ષ આવેછે. બાથમાં વળી ગરમ પાણીના ઝરાછે.

વિન્ડસર—ટેમ્સ નદી ઉપર આવેલું છે. એમાં એક સરકારી મેહેલ નામે વિન્ડસર પાલેસ કરીને છે જેમાં ઇંગ્લાંડને પેહેલું નામંદીથી આવીને જીતનાર ‘‘જીવિલ્યમ ધી કાન્કરર’’ ના વખતથી ઇંગ્લાંડનાં રાજા રાણીઓ રહેતાં આવ્યાં છે. ઇંગ્લાંડ જેવા જનાર મૂસાફરોને આ મેહેલ દેખાડવામા આવે છે.

ચિનિથ—ટેમ્સ નદી ઉપર છે. તે લાંડનથી છ મૈલ આંધે છે. તેમાં મોટી ‘આબ્ઝર્વેટરી’ એટલે જે તારા ગ્રહો વગેરે જોવાની મોટી દુર્બિનવાળું ઘર છે. આ મકાનમા જે મસ મોટી દુર્બિન મુકી છે તેમાંથી જોઇને સૂર્ય ચંદ્ર, તારાઓ વગેરેની ગણતરી જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓ કરે છે.

સ્ટાર્કર્ફ—આવન નદી ઉપરનું આ શેહેર ઇંગ્લાંડના માહાન કવી અને પ્રખ્યાત નાટક લખનાર શેક્સપિયરની જન્મભૂમી હોવાથી જાણીતું છે. જે ઘરમા આ કવિનો જન્મ થયલો તે ઘર મૂસાફરોને દેખાડવામાં આવેછે

ઇંગ્લાંડથી હિંદુસ્તાન આવવાનો માર્ગ.

વિદુષાં ઇંગ્લાંડને છેક અગ્નિ કોણ ડોવરનું ખંદર આવેલું છે ત્યાંથી આગબોટમાં બેસી મૂસાફર ડોવરની સામુદ્રધૂનિ ઓળંગીને ફ્રાન્સમાં પગ મુકે છે અને ત્યાંથી આગગાડીમાં બેસી ઇટાલીમાં સ્વિટ્ઝરીસી નામે ખંદર છે ત્યાં આવે છે. અહીંથી પાછું તેને આગબોટમાં બેસવું પડે છે. આગબોટ અમેરિકાન્ડ્રીયા સુધી જઈ જીબી રેલે છે અને ત્યાં મૂસાફર ઊતરીને પાછો આગગાડીમાં બેસે છે અને સ્વેડ આવી પોંચે છે જ્યાં વળી પાછું આગબોટમાં બેસી અર્ધસ્તાનમાં ઇંગ્રેજ ખંદર એડન છે ત્યાંથી થઈને મૂંબાઈ આવે છે. આ માર્ગે આવતાં સોળથી અઠાર દિવસ થાય છે. જો આગગાડીમાં ફેરબદલ કરવાને બદલે પાંચરા આગબોટમાંજ મૂંબાઈ આવવું હોય તો લંડન અથવા સાઉથામ્પટનથી આગબોટમાં બેસી ઠંઠ મૂંબાઈ અવાઈ શકાય છે, પણ આ પ્રમાણે આવતાં ચારથી છ દાહાડા વધુ લાગે છે. અગાડી બ્યારે વાહાણો આફ્રિકા ખંડમાં કેપ આફ ગુડ હોપ થઈને ઇંગ્લાંડથી મૂંબાઈ આવતાં ત્યારે પાંચથી છ માસ લાગતા હતા.

હવા--પાણી.

ઇંગ્લાંડની હવા લગભગ બિનાસવાળી પણ મધ્યમ અને સ્વચ્છ છે. પશ્ચિમ અને દક્ષિણ કોસ્તાઓ પૂર્વ કોસ્તા કરતાં

વધારે ગરમ છે અને ત્યાં વર્સાદ પણ ઓછો પડે છે. આખ્યાં વર્ષમાં સઘળો મળી ૨૫ થી ૪૫ ઇંચ વરસાદ માપવામાં આવે છે. મૂંઝાદમાં ૭૦ થી ૧૦૦ ઇંચ સૂધી મપાય છે તે સાથે સરખામણી કરતા ઇન્ડિયામાં બહુ થોડો વરસાદ પડે છે એમ કહેવાઈ શકાય.

ઉપજ--નિપજ.

ખજીજ પદાર્થોમાં લોટું, ત્રાંચું, કલઈ, શિશું, કાયલો અને નીમક એ મોટા જગ્યામાં નીકળે છે. ઇન્ડિયાના દ્રવ્યનું મોટું કારણ કાયલો અને લોટું છે. લોહાંના મોટાં કારખાનાઓ કાયલાને લીધે ચાલે છે અને બજારોને ઠેકાણેથી ત્યાં કાયલોજ વપરાય છે.

વન્સપતી—ભૂમી રસાળ છે અને આખું સાલ જગેજગ લિલોતરી નજરે પડે છે. ઘંટું, જવ, મકાઈ વગેરે ત્યાં પાકે છે પણ ઓખા થતા નથી. ગરીબ લોકોનો મુખ્ય ખોરાક બટાટા અને ઘંટું છે. સાગલી લાકડું ત્યાં થતું નથી પણ ઓક, બિચ, અને ફર એ ત્રણ જાતનું ઘણું સારું લાકડું મળે છે.

જાનવરોમાં ઘોડા, બળદ અને મેંઠાં સારી જાતનાં છે. કોઈ કોઈ શેહેરોમાં શિયાળવાં મળે છે પણ જંગલી ફાડી ખાનારાં જાનવરો આખા દેશમાં કોઈ જગાએ નથી. સમુદ્ર પાસે હોવાથી મચ્છી બહુ મળે છે અને તેનો મોટો વેપાર ચાલે છે. હિંદુસ્તાનની પેઠે ઇન્ડિયામાં બળદો વપરાતા

નથી. ગાડાં વગેરે ખેંચવાનું કામ ઘોડા કરે છે. આગળ આ દેશમાં વિકાળ વર અને રિંછ હતાં પણ હળવે હળવે તે સંખ્યામાં પૂરાં થયાં છે. ઇંગ્લાંડમાં એકજ જાતનો સાંપ જડે છે, જે ઝેરી છે પણ તેના ઠરડવાથી માણસ મરણ પામતો નથી.

પ્રજા-ઉદયોગ.

ઇંગ્લાંડની અને ઊલેન્ડની વસતી ૨૬,૦૦૦,૦૦૦ માણસની ગણવામાં આવી છે. એ લાગના પેહલા રેલ્વેવાસીઓ સેક્ટર જાતના હતા પણ ઇ. સ. ૪૫૧મા જર્મનીના ઉત્તરેથી સાડસન લોકે આવીને મુલકો જીતવા માંડ્યા અને અસલી રેલ્વેવાસીઓ પાહાડોમાં નાહાસતા ગયા. ત્યાર પછી ઇ. સ. ૧૦૬૬ મા ફ્રાન્સની ઉત્તરેથી નાર્મન લોકોએ આવીને ઇંગ્લાંડને જીતી લીધું.

આખી દુનિયામાં ખ્રિસ્ત સર્વેથી મોટું ઊદ્યોગી સંસ્થાન છે. તેમાં મુખ્ય ઉદ્યોગ ૩, લોહ અને ખીજી ધાતુઓ, ઉત્તરેશમ, ચામડું સાથુ, અને કાચ કામનો છે. એ દેશનો વેપાર એટલો ખોલેલો છે કે તેવો કોઈ પ્રજાએ અગાજી અથવા હવડાં મચાવ્યો નથી. વેપાર અર્થે દોઢ લાખ મૈલનાં ખાંધેલા રસ્તા, ૧૯,૦૦૦ મૈલ આગગાડીના રસ્તા, ૧,૨૩,૦૦૦ મૈલના વિસ્તાર ઉપર વિજળીના તાર, ૨૪,૦૦૦ વેપારી આગખોટો, અને ૨ લાખ ખલાસીઓ છે. એ દેશમાં બાહાર ગામથી આવતી જહાજોમાં અનાજ, ૩, ઉત્ત, ખાંડ, સોનુ, રૂપું, લાકડું,

રેશમ, ચા, કાશી, સણુ, વાઈન દારૂ, અને તંબાકુ છે. સધળી મળીને દર વર્ષે બ્રિટનમાં રૂપીયા ચાર અબજ વીશ કરોડની આયાત થતી ગણવામાં આવી છે. એમાં ૬૪ કરોડ રૂપીયાનો અનાજ અને ૪૨ કરોડ રૂપીયાનો રૂ માત્ર આવે છે.

મુખ્ય નિકાસ એટલે જે દેશમાંથી બાહાર જતારી જણુ-સોમાં રૂ તથા ઉનનું કપડ, સંચાકામ, કાચલો અને ચાંમડાંની બનાવટો છે. સધળો મળી દર વર્ષે ત્રણ અબજ રૂપીયાનો માલ બનીને બાહાર જતો હશે. એમાં સુતરનું કપડ ૭૫ કરોડ રૂપીયાનું ગણવામાં આવ્યું છે અને કાચલો દર વર્ષે દસ કરોડ રૂપીયાનો બાહાર જાય છે.

મુખ્ય વેપાર યૂનાઇટેડ સ્ટેટસ, હિંદુસ્તાન, ફ્રાન્સ, જર્મની હાલંડ, અને આસ્ટ્રેલિયા સાથે છે. યૂનાઇટેડ સ્ટેટસ સાથે રૂપીયે સવા બે આના જેટલો અને હિંદુસ્તાન સાથે દોઢ આના જેટલો ગ્રેટ બ્રિટનને વેપાર છે.

રાજ્ય કારભાર.

રાજ્ય અથવા રાણી, અમીરો અને આમની સભા મળીને દેશનો કારભાર ચલાવે છે. અમીરોની સભા અને દેશમાંથી ચુંટી કાઢેલા અધિકારીઓની સભા મળીને જે મોટી રાજ સભા છે તેને પાર્લામેન્ટ એવું નામ આપેલું છે. અમીરોની સભામાં જે કુળના અમીરો પેઢી દર પેઢી ઉતરતા આવે છે તેઓ બેસે છે. હુકુમ મારકિવસો, અલ્લો, વાઈકાઉન્ટો અને બેરોનો આ સભામાં

બિરાજી છે. તેમાં સ્કાટલૅન્ડ અને આયર્લૅન્ડ તરફથી ૪૪ અમીર અધ્યક્ષોને અને ૩૦ ધર્માધ્યક્ષોને ખેસવાનો હક છે. હાઉસ આફ કૉમન્સ એટલે જે આમની સભામાં પ્રજાએ ચૂંટી કાઢેલા ખાસ અધિકારીઓ ખેસે છે. દેશનો સઘળો ખર્ચ પસાર કરવાનું અને નવા કરો નાખવાનું કામ તેમના હાથમાં છે. પાર્લીમેન્ટમાં સઘળા મળી ૬૭૦ પ્રતીનિધીઓ છે જેમાંના ૪૯૫ ઈંગ્લાંડ અને ઉવેલ્સના, ૭૨ સ્કાટલૅન્ડના અને ૧૦૩ આયર્લૅન્ડના છે.

કોઇથી નવા કાયદા દેશને માટે લડી કાઢવા હોય તો પાર્લીમેન્ટની બેઠુ સભાની તથા રાજકર્તા રાજ્ય અથવા રાણીની મંજૂરી જોઇએ. રાજ્યના મોટા અમલદારો નેમવાનું તથા લડાઇ ચલાવવાનું અથવા સુલેહ કરવાનું કામ રાજકર્તાના પોતાના હાથમાં છે, પણ આમની સભાની મંજૂરી વના કોઇથી ખર્ચ થઇ શકતો નથી અથવા કોઇથી જાતની જગાત નખાઇ શકાતી નથી.

લશ્કરી ખર્ચ—બ્રિટનનું લશ્કર ૧,૯૦,૦૦૦ માણસોનું છે જે માંહેના ૬૦,૦૦૦ હિંદુસ્તાનમાં રાખવામાં આવ્યા છે. એ રાજ્યની નૌકાસિન્ય સર્વેથી માહા ખર્ચવાન છે. જો કામ પડે તો આ લશ્કર અને લડાઇનાં વાહાણો ખેવડાં થઇ શકે એવી ગોઠવણ રાખેલી છે.

મેહસૂલ—ગ્રેટ બ્રિટન અને આયર્લૅન્ડની વાર્ષિક મેહસૂલ ૮૮ કરોડ રૂપિયાની છે. એવી ગણતરી કરવામાં આવી છે કે

ત્યાંની વસ્તીનું પ્રમાણ્યુ ભેતાં ૬૨ માણસ દિઠ ૩૧૪ વર્ષ દહાડે
૬૨ સરાસરી ભેવાય છે.

સ્કાટલૅન્ડ.

સીમા ગિત્તર અતે પશ્ચિમે આટલાન્ટિક મહાસાગર-
પૂર્વે ઉત્તર સમુદ્ર; દક્ષિણે ઇંગ્લાંડ અતે આધરિષ સમુદ્ર. સ્કા-
ટલૅન્ડનો વિસ્તાર ૩૧,૦૦૦ ચોરસ મૈલ છે એટલે જે સિલાન
અથવા લંકાના ટાપુ કરતાં સવાયું મોટું સમજવું.

પ્રગણા.

એ દેશમાં ૩૩ પ્રગણા છે તેમના નામ નીચે પ્રમાણે:—

૧ આર્કની-શાટલાંડ.	૧૨ ફોર્દાર.	૨૩ લાડિંગટન.
૨ કેથનેસ.	૧૩ ફાઇફ.	૨૪ બેરિક.
૩ સધલોડ.	૧૪ કિનરાસ.	૨૫ રાઉસબર્ગ.
૪ રાસ.	૧૫ કલાક માનાન.	૨૬ સેલકર્ક.
૫ કોમાર્ટી.	૧૬ પર્થ.	૨૭ પીબ્લસ.
૬ ઇનવર્નેસ.	૧૭ આર્ગાઇલ.	૨૮ લેનાર્ક.
૭ નાર્ન.	૧૮ બ્યુટ.	૨૯ રેનફ્રુ.
૮ એલ્બન.	૧૯ ડમ્પાર્ટન.	૩૦ આયર.
૯ બાન્ક.	૨૦ સ્ટર્લીંગ.	૩૧ ડમ્ફ્રીસ.
૧૦ આબર્ડીન.	૨૧ લિન્લિથગ્રો.	૩૨ કર્કડબ્રાઇટ.
૧૧ કિનકાર્ડીન.	૨૨ એડિનબરો.	૩૩ વિગટાહિન.

ટાપુઓ.

આફ્રીની, શાટલાંડ અને યેલ એ ટાપુઓ ઉત્તરે છે.

હેબ્રિડીસ પશ્ચિમે છે.

ખ્યુર, આરાન દક્ષિણે છે.

સપાટી.

સ્કાટલેન્ડ પાહાડી દેશ છે. ત્રણ લાંબા પાહાડોની ધટા છેક ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી પથરાયેલી છે. તેમના નામ લોથર્સ, ચિવિયર હિલ્સ, ગ્રામ્પિયન્સ અને નાર્થર્ન હાઇલાંડસ.

ગ્રામ્પિયન પર્વતોમાં એન નીવિસ નામની એક ટોચ સમુદ્રની સપાટીથી ૪૪૦૬ ફીટ ઊંચી છે.

નદીઓ.

સ્કાટલેન્ડની અગિયન કાણે ટિવડ નદી વેહે છે તે ઇંગ્લાંડ અને સ્કાટલેન્ડની વચ્ચે એક સીમા જેવી છે. ફાર્થ અને ટે નામની નદીઓ એજ નામના આખાતોમાં પડે છે. ક્લાઇડ નદી ક્લાઇડના આખાતને જઈ મળે છે અને ર્થે નદી મહાસાગરમાં વેહે છે.

ટે નદી ૧૦૫ મીલ લાંબી છે અને સ્કાટલેન્ડની સર્વેથી મોટી નદી કહેવાય છે. ર્થે નદી સર્વેથી ઋષ્ટ્રમાં વેહેતી નદી છે. ક્લાઇડમાં વાહાણો ઝાઝા આવળા કરે છે.

સરોવરો.

સ્કાટલૅન્ડ પોતાના રમણિય સરોવરો માટે પ્રખ્યાત છે. એમાં લાક લોમ'ડ અને લાક કેતરાઈન મુખ્ય છે. પેહલો આખ્યાં ખિટનમાં સર્વેથી મોટા સરોવર કહેવાય છે.

હવા—રૂત—ઊત્પત્તી.

સ્કાટલૅન્ડની હવા ઇંગ્લૅન્ડ સાથ સરખાવતાં ઠંડી અને નિશ્વાસવાળી છે.

પેદાયશમાં દ્રાઈ અને કલાઇડ નદીઓ આગળ લોહું અને કાચલો મોટા જથ્થામાં મળે છે. દેશનો મોટો ભાગ વેરાન છે.

લોક.

સ્કાટલૅન્ડની વસ્તી ૩૭,૫૦,૦૦૦ લોકની ગણાય છે. એ દેશના એ મુખ્ય ભાગો છે, એક હાઈલાંડ અને બીજો લોલાંડ. લોલાંડ વાળા સધળી રીતે ઇંગ્લેન્ડને મળતા છે પણ હાઇલાંડમાં રહેનારા જોએને હાઇલાંડરો કહેછે તેઓ કપડાં, ભાષા વગેરેમાં કેવળ જુદા છે. તેઓ પગમાં ઇજરને બદલે ધાધરા પેહેરે છે. અગાઉ એવા હાઇલાંડરોની રિજમીટો હિંદુસ્તાનમાં કોઇ કોઇ વાર મોકલવામાં આવતી હતી.

સ્કાટલૅન્ડના લોક વેપાર વાળુજમાં બહુ ચંચળ ગણાય છે દેશમાં કેળવણીનો પ્રસાર પણ થયો છે અને એ દેશમાં પણ

મહાન કવીઓ અને વિદ્વાનો યજ્ઞ ગયા છે. નામાંકીત કવી-
સર વાલટર સ્કોટ પણ સ્કાટલેન્ડનો રહેવાસી હતો.

મુખ્ય શહેરો.

એડિનબર્ગ—સ્કાટલેન્ડની રાજધાની. યૂરોપનું મહાન
રમણિય શહેર ગણાય છે. એડિનબર્ગનો કિલ્લો એક ઊંચા
ખડકની ટોચ ઉપર આવેલો છે. પ્રાચીન સ્કોટીશ રાજાઓનો
મેહેલ આ શહેરમાં છે જોને હોલિરૂડ કહે છે. હમણાં તેમાં મોટી
પાઠશાળા છે.

લીથ શહેર એડિનબર્ગનું મોટું બંદર છે.

ગ્લાસગો—કલાઇડ નદી ઉપર છે. સ્કાટલેન્ડમાં સર્વેથી
મોટું શહેર એ છે. એમાં પણ મોટાં કારખાના છે અને
તે લીધે માનચેસ્ટર અને બિર્મિંગ્હામના કારખાનાવાળા
શહેરોની પેઠે એ ધૂમાડાથી કાળું કાળું લાગે છે. ગ્લાસગો
શહેર મોટી આગગોટા બાંધવા માટે તથા વરાળ યંત્રો
બનાવવા માટે પ્રખ્યાત છે.

પેસ્લી ગ્લાસગોથી સાત મૈલ છેટે છે. એમાં આગળ
શાળો બનતી હતી પણ હાલ તો તરેહવાર જાતનો સીવવાનો
દોરો બને છે.

સ્ટર્લીંગ—આ શહેરમાં એક નાનીચો કિલ્લો છે અને
અસલ ત્યાં સ્કોટીશ પાદશાહો રહેતા હતા. પરંતુ શહેર
આગળ સ્કાટલેન્ડની રાજધાની ગણાતું અને ત્યાં આગળ

સ્કોન કરી જગ્યા છે ત્યાં રાગ્મઓને ગાદીએ બેસાડવાની ક્રિયા કરવામાં આવતી હતી. આ ક્રિયાની વેળાએ જે પથ્થર ઉપર તેમને બેસાડવામાં આવતા તે પથ્થર હમણાં લંડનમાં વેસ્ટ મિન્સ્ટર આબેમાં મેલવામાં આવ્યો છે. પર્યમાં પાસે સેન્ટ આનડ્રુસ શહેરમાં પ્રખ્યાત અને ઘણી પૂરાણી પાઠ-શાળા છે.

ડન્ડી, ટે નદીના મૂખ ઉપર છે. એ સ્કાટલેન્ડનું ત્રીજું શહેર છે. અહીં સૂતરાઉ કપડ અને સણના કારખાના છે.

આબર્ડિન—સ્કાટલેન્ડના પૂર્વ કોરતા ઉપર છે. અહીંના સઘળાં ઘરો ગ્રાનિટ પથ્થરના બાંધેલાં છે. એ સ્કાટલેન્ડનું ચોથું શહેર ગણાય છે અને તેમાં મોટી વિધ્યાળય છે.

બાંલમોર્લ આબર્ડિનની પશ્ચિમે છે અને ત્યાં ઉનાળા-માં મહારાણીજી જઈ રહે છે.

વસ્તી.

ગ્લાસગો ૪,૮૮,૦૦૦, એડિનબર્ગ ૨,૨૮,૦૦૦, ડન્ડી ૧,૪૬,૦૦૦,
આબર્ડિન ૧,૦૫,૦૦૦ ગિનાક ૬૪,૦૦૦ પેસ્લી ૫૬,૦૦૦

આયર્લેંડ.

સીમા પૂર્વે નાર્થ ચાનલ, આઈરીશ સમુદ્ર અને સેન્ટ બ્યાર્જસ ચાનલ, ઉત્તરે, દક્ષિણ અને પશ્ચિમે આટલાન્ટિક મહાસાગર.

આયર્લેંડનો વિસ્તાર ૩૨,૫૦૦ ચોરસ મેલનો છે. એ સ્કોટલેંડ કરતાં લગભર મોટું છે અને ગ્રેટ બ્રિટનના ત્રીજા ભાગ જેટલું છે. ત્યાંના વતનીઓ તેને ઐરિશ એ નામથી ઓળખે છે.

પશ્ચિમે વા ના જોરે આટલાન્ટિક મહાસાગરના મોળા કિનારા ઉપર અફળાવાથી એ દેશનો પશ્ચિમ કોસ્તો ખણો કપાઈ ગયેલો છે. સમુદ્રા મળી ૫,૦૦૦ ટાપુઓ અને ખંડો આયર્લેંડની આસપાસ ગણવામાં આવ્યા છે પણ માત્ર ૨૫૦ માંજ લોક વસેછે, બાકી ઉજ્જડ છે.

આયર્લેંડ ચાર પ્રાંતોમાં વહેંચાયેલું છે. અલ્સ્ટર, લિન્સ્ટર, મન્સ્ટર અને કોનોટ. એ ચાર પ્રાંતોના વળી ૩૨ વિભાગ થયેલા છે.

અલ્સ્ટરમાં—ડોનીગલ, લંડનડેરી, આંત્રીમ, ટિરોન, ડાઉન, આર્માગ, મોનાગાન, ફર્માનાગ, કેવાન.

લિન્સ્ટરમાં—લાંગફર્ડ, વેસ્ટમિથ, મિથ, લુથ, ડબ્લિન, કિલ્ડાર, કિંગ્સ કાઉન્ટી, ક્વિન્સ કાઉન્ટી, વિક્સો, વેક્સફોર્ડ, કાર્થો, કિલ્કેની.

મન્સ્ટરમાં—ટિપરારી, વાટરફોર્ડ, ફોર્ક, ફેરી, લિમરીક, ક્લેર.

કોનાલમાં—ગાલ્વે, રાસકામન મેયો, સ્લાઇગો, લીટ્ટીમ.

ટાપુઓ.

રાથલીન, આરાનના ઉત્તર બેટો, અચીલ, ક્લેર બેટો, આરાનના દક્ષીણ બેટો, વેલેન્શીયા.

મુખ્ય શહેરો.

લન્ડનડેરી ફાઈલ નદી બિપર છે. ૧૬૮૮—૮૯ માં બીજા જેમ્સ રાજાએ એ શહેર ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો હતો પણ તેમાં ફાલ્યો ન હતો તે માટે એ શહેર પ્રખ્યાત છે.

બેલફાસ્ટ—અંહી આઈરીષ લિનન નામનું સૂત્રાઉ કપડા બને છે. આ શહેરમાં મોટી મોટી વિધ્યાળયો છે.

ડ્રાગીલા—ઈંગ્લાંડના રાજા વિલીયમ ત્રીજા અને રકાટલ-ડના રાજા જેમ્સ બીજા વચ્ચે ૧૬૯૦ માં આ ઠેકાણે લડાઇ થઇ હતી.

ડબ્લિન—આયર્લેંડની રાજધાની. અંહી નામાંકીત ડબ્લિન ન યૂનીવર્સિટી છે.

કિલ્કેની—આ શહેરની પડોસમાં સંઘેનરનરની મોટી ખાણો છે.

કોર્ક—આ ઘણું અગત્યનું શહેર છે. એમાં મોટો વેપાર ચાલે છે, અને કાલેજો વગરે વિધ્યા સંબંધી ખાતાંઓ છે.

વધુ વિગતો.

આયર્લેન્ડની એકંદર લંબાઇ ૨૪૮ મૈલ અને પોહોળાઇ ૧૭૦ મૈલ છે. કુલ વિસ્તાર ૩૧૭૫૪ ચોરસ મૈલનો છે. અને વસ્તી ૧૮૮૧ ના સાલમાં ૫૧ લાખ ૭૫ હજાર માણસોની ગણવામાં આવી હતી. એ દેશની હવા ઈંગ્લાંડની હવા કરતાં વધારે ભિણાસવાળી અને મધ્યમ છે. જો કે જમીણ બહુજ સારી છે. પણ ખેતીવાડી ઝાઝી થતી નથી. કંઈ કંઈ જગાએથી ભોદું, ત્રાંબુ, શિશુ, અને સંઘેમરમર નિકળે છે. વિકલો પ્રગણામાંથી સોનું નિકળેલું પણ જાણવામાં આવ્યું છે. મુખ્ય વેપાર કપડો છે. દેશ એવી રીતે આવેલું છે કે, એનો વેપાર ઝાઝો ખીલે; પણ એના લોક ઈંગ્લાંડના લોક જેવા ઉદ્યમવાળા નથી. કેળવણી પણ ઉતરતા વર્ગોમાં ઝાઝી નથી. ૧૧૭૨ માં આયર્લેન્ડ દેશને ખીજા હેત્રી રાજાએ ઈંગ્રેજ રાજ સાથે જોડી નાખ્યું અને ૧૮૦૧ માં આધરીષ પાર્લામેન્ટને ઈંગ્રેજ પાર્લામેન્ટ સાથે જોડી નાખવામાં આવી. હમણા બે ચાર વર્ષ થયાં આયર્લેન્ડની વસ્તીનો કેટલોક ભાગ પોતાની જૂદી પાર્લામેન્ટ માગવા આગ્રહ કરે છે અને તે ભાંજગડ હજી પતી નથી. દેશની વસ્તીનો મુખ્ય ભાગ રોમન કથોલીક પંથ પાળનારો છે.

ઐટ પ્રિટન અને આયર્લાંડમાં અગ્નિ રથ.

આ જોડયાં દેશમાં અગ્નિ રથ, નેહેરો અને નદીઓને માગે જેવો સંબંધ છે તેવો પૃથ્વીના કોઈ ભાગમાં ન હશે. આ ચાલુ સદીમાં અને ગઈ સદીમાં નેહેરોના બાંધકાંમત ઐટલાં તો ઝડપથી ચલાવ્યામાં આવ્યાં હતાં કે હમણાં માત્ર ઈંગ્લાંડમાંજ ૨૪૦૦ મૈલ લાંબી નેહેરો છે તે ઉપર થઈને બાફતી હોડીઓથી મોટા વજણમાં દાગીના, માલ મતા વગેરે લઈ જવામાં આવે છે. પણ ચોથા વિશ્વીયમના અમલમાં આગગાડીઓ દોડવા માંડી અને તે પછી નેહેર માગે લાવ-લઈમનવ કરવાનું ધણું ઓછું થયું. પેહલો અગ્નિરથ ૧૮૨૫નાં સાલમાં દોડ્યો, અને બીજાં સાહાઈ વર્ષમાં તો ઐટલી બધી આગગાડીના રસ્તા વધી ગયા કે હમણાં એ જોડયાં દેશમાં સધળો મલી ૧૮૦૦૦ મૈલનો આગગાડીનો રસ્તો છે અને તે ઉપર દર સાલ ૭૨૫ કરોડ લોક આવ જા કરેછે.

પ્રિટીષ તાબેના બાહારના મૂલકો.

યૂરોપમાં—હેલિગોલાન્ડ, જુઆલ્ટર, માલ્ટા, અને ગોઝો.

એશિયામાં—પંરીમ, એડન, હિંદુસ્તાનનો મુખ્ય ભાગ, આસામ, બર્મા અથવા બ્રહ્મદેશ, સિલાન, સેટસ (એટલે જે પ્રિન્સ આફ વેલ્સના રાપુ, મલાકા, સિંગાપોર, અને વેલ્લેસ્લી) હાંગકાંગ, લામુઆન અને ઉત્તર બોર્નીઓ.

આફ્રિકામાં—સીરા લિઓની, જેમ્બીઆ, ગોલ્ડકોસ્ટ, લેગોસ, નાઇજર ઇલાંડો, સેંટ હેલીના, આસેન્સન, કેપ કોલોની, પશ્ચિમ ગિંકવાલાંડ, નેટાલ, બ્રુઆનાલાંડ, બસુટોલાંડ, પોન્ડોલાંડ, પૂર્વ ગિંકવાલાંડ, સૂલુલાંડ, મોરીશીયસ, સીશેલીસ ટાપુ.

ઉત્તર અમેરિકામાં—કેનેડા, ન્યુ બ્રન્સવિક, નોવા સ્કોશીયા, કેપ બ્રેટન, મેનીટોબા, કિવાટીન, આલ્બર્ટા, આસીનિબોઇયા, એથાબાસ્કા, સાસકામેવના, બ્રિટીષ કોલમ્બીયા, વાનકુવર ટાપુ, પ્રિન્સ એડવર્ડ ટાપુ, ન્યુ ફાઉન્ડલાંડ, હોન્ડુરાસ.

વેસ્ટ-ઇન્ડીઝમાં—જેમેઇકા, આન્ટિગ્વા, બાયેરોઝ, ડોમોનીકા, ટ્રિનેડા, મોન્ટસિરાટ, નીવીસ, સેન્ટ ક્રિસ્ટોફર, સેન્ટ લુસ્યા, સેન્ટ વિન્સેન્ટ, ટોબેગો, તોલોલા, આન્ગવિલા, ત્રીનીદાદ, બાહામા, બર્મુદાસ.

દક્ષિણ અમેરિકામાં—બ્રિટીષ ગાયના, અને ફાકલંડ ટાપુઓ.

આસ્ટ્રેલિયા અને પાસીનીશ્યામાં—ન્યૂ સાઉથ વેલ્સ, ક્વિન્સલાંડ, વિક્ટોરીયા, સાઉથ આસ્ટ્રેલ્યા, વેસ્ટ આસ્ટ્રેલ્યા, ટાસ્માન્યા, ન્યૂ ઝીલાંડ, ફિજી, ન્યૂ ગિનિ (એક ભાગ) નાર્થક ટાપુઓ, આકલંડ ટાપુઓ.

ફ્રાન્સ.

હીમા—ઉત્તરે, બેલજીયમ અને ઇંગ્લિશ ચાનલ—પશ્ચિમે, આટલાંન્ટિક માહાસાગર—દક્ષિણે, પિરિનીઝ પર્વતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર—પૂર્વે, સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ અને જર્મની.

પેદેલાં ફ્રાન્સને ૩૫ પ્રગણ્યાઓમાં વેહેંચી નાખવામાં આન્યું હતું. હાલ તેના ૮૭ પ્રગણ્યા છે.

મુખ્ય નદીઓ—સીન એ ઇંગ્લિશ ચાનલને મળે છે, લુઓર અને ગારોન બિસ્કેના ઉપસાગરને મળે છે, -હોન એ લેઓન્સ અખાતને મળે છે.

મુખ્ય ક્ષીપા—કાર્સિકા, અશન્ટ, ઇત્યાદિ.

મુખ્ય બૂશિરો—લાહોગ અને બ્રાફ્ઝુર એ ફ્રાન્સની ઉત્તરે છે, ઇત્યાદિ.

મુખ્ય અખાતો તથા ઉપસાગરો—બિસ્કેનો ઉપસાગર એ ફ્રાન્સની પશ્ચિમે છે, લેઓન્સ અખાત એ ફ્રાન્સની દક્ષિણે છે.

મુખ્ય શહેરો.

પારિસ—એ રાજધાની શહેર સેન નદીપર. એમાં ૧૮ લાખ, અને ૨૮ હજાર માણસની વસ્તી છે. વેપાર વણજમાં ફક્ત લંડનથીજ એ ઉતરતું છે. એ જે કંઈ મહેલો, મિનારાઓ, બાગ, બગીચાઓ, પૂઆરાઓ, તથા હાટલો,

અને મોટા, પહોળા ને પાંધરા રસ્તાઓ વગેરેથી શોભા તથા દબદબો ધરાવે છે. તેની બરોબરી આજ સૂધી બીજી કોઈ શહેર કરી ના થઈ શક્યું નથી. સન ૧૮૭૦ ની યુદ્ધમાં સાથની લડાઈમાં ૧૩૨ દિવસો સૂધી શત્રુના ઘણા જબરો ઘેરામાં રહ્યા બાદ સૂલેહના બદોબસ્તની રૂએ તારીખ ૨૮મી બનેવારી ૧૮૭૧ ને દીને પોતાના શત્રુને શરણુ થઈ છૂટકો મેલવ્યો હતો.

રૂએન, લાઇસ, દુલુસ, અને બીજાં ઘણાં શહેરો મોટાં છે અને વેપાર તથા કારખાનાંને માટે પ્રખ્યાત છે. શર્મર્ગ અને એસ્ત એ બે આટલાંટિક મહાસાગર ઉપર નૌકાસેન્યના ઠેકાણાં છે. નાન્ડસ એ લુઓર નદીને કાંઠે વેપારનું સ્થળ છે. ગારોન નદીને કાંઠે બોર્ડો પણ વેપારનું સ્થળ છે. એમાં દ્રાક્ષને દારૂ સારો થાય છે, અને બીજાં દેશમાં ઘણાં મોકલવામાં આવે છે. ભૂમધ્ય સમુદ્ર ઉપર માર્સેઇલ અને તુલોન નામે બે મોટાં બંદર છે. ફ્રાન્સમાં બીજે નંબરે મોટામાં મોટું નગર લેઓન્સ કરીને હોન અને સોન નદીઓના સંગમ ઉપર છે. એમાં રેશમી વણાટનાં કારખાનાં છે.

વધુ વિગતો

ફ્રાન્સનાં લોક ઘણાં હોશિયાર અને ઉદ્યોગી છે. આખી દુનયામાં અતિ રસાળ અને બળવાન દેશોમાં એ દેશ ગણાય છે. ફ્રેન્ચ કે ફ્રાન્સિસ લોક સવળા હુન્નર અને વિદ્યામાં કુશળ છે.

ફ્રાન્સની લંબાઇ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૬૦૦ મૈલ, પહોળાઇ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સુધી ૫૧૦ મૈલ, અને છેલ્લી જમીની સાથની લગ્નમાં ખોએલાં આલસેસ તથા લારેનના પરગણાઓ આદ કરતાં એકંદર વિસ્તાર ૨ લાખ અને ૫ હજાર ચોરસ મૈલ છે. સન ૧૮૭૧ માં કહાડેલી ગણત્રિ મૂજબ ફૂલે વસ્તી ૩ કરોડ, અને ૬૫ લાખ માણસની હતી.

ફ્રાન્સની હવા તેના જૂદા જૂદા ભાગોમાં હેર ફેર છતાં, સૂકી, ખૂશનુમાં, અને સૂખાકારી ભરેલી છે. જમીન ઘણી ખરી સપાટ અને ફળવંત છે. ફ્રાન્સની જમીન ત્યાંના લોકોમાં એટલી તો વહેંચાઈ ને કડકા બુકલા થઇ ગઇ છે કે થોડાં વર્ષપર કહાડેલા હિસાબ મૂજબ ત્યાંની વસ્તીનો ત્રીજો ભાગ જમીનદાર જેવો ગણાય છે; અને જો તેની સરાસરી કહાડીએ તો દરેકે માત્ર ૧૨) એકર જમીન આવે છે. જમીનના ઉપયોગને લગતો એવો અડસટો છે કે, આખી જમીનનો અર્ધો અર્ધ ભાગ ખેતીમાં, $\frac{1}{6}$ ભાગ જંગલોથી, $\frac{1}{8}$ ભાગ ધાસ ચારાથી, $\frac{1}{8}$ ભાગ રસ્તાઓ વગેરેના બાંધ કામમાં, $\frac{1}{10}$ પડતર, $\frac{1}{10}$ ભાગ દ્રાક્ષના ક્યારાથી અને બાકીનો ભાગ પરચુરણ ખેતીવાડીમાં આવી છે.

ફ્રાન્સનો મુલૂક ખરેખર ઘણો માતખર તથા શક્તિવાન છે. મુખ્ય પેદાશમાં અનાજ તથા દારૂ છે. એટ બ્રિટન સાથે સરખાવતાં ધાતુની પેદાશ કમ છે; તોપણ લોહું, કાપલે, તથા સીસું વગેરે વખતા ઓછા જથ્થામાં મળી આવે છે.

મુખ્ય કારખાણા રેશમ, કાન, રૂ, સણુ તથા શીટ વગેરેના છે. દૂધો જાતે સૂપરેલ, સુરા, ઉદ્યોગી, અને એલમ હુવરમાં બહુ ચંચલાઈ, તથા બાહોશી વાપરનારા છે. તેમજ મેજીલા અને ખૂશ મિળજના છે. છેલ્લી જર્મની સાથની લડાઈ પછે સન ૧૮૭૧ થી રાજનીતિ પ્રજાસત્તાક થઈ છે. લોકોનેા મોટા ભાગ રોમન કાથોલિક પંથનો છે; તોબી ખીજ પંથવાળા કે માદ્રીઓને લાયકાત મૂળજ સરકારી મોટા હોદ્દા મેળવવાને કસી મના નથી.

સ્પેન.

સ્પેન અને પોર્તુગાલ એ ફ્રાન્સની દક્ષિણે હીપકલ્પ છે. સ્પેનના ૪૯ પ્રાંત કરેલા છે.

મુખ્ય પર્વત—પિરીનીઝ ફ્રાન્સ અને સ્પેનની વચ્ચે છે. એ સિવાય ખીજ બહુ પહાડ છે.

મુખ્ય નદીઓ—દૂરો, ટેગસ, અને ખીજ નદીઓ આદ-લાંટિક મહાસાગરને મળે છે. ઇબ્રો બૃમધ્ય સમુદ્રને મળે છે.

મુખ્ય દ્વીપો—બલીઆરી ટાપુઓ (માળેર્કા, મિનાર્કા, એવિજા, અને ફાર્મેન્ટેરા) બૃમધ્ય સમુદ્રમાં છે. આદલાંટિક મહાસાગરમાં કાનેરી ટાપુઓ છે.

સામુદ્રધુની—જિબ્રાલ્ટરની સામુદ્રધુની સ્પેન અને આફ્રિકાની વચ્ચે છે, ને તે આટલાંટિક મહાસાગરને અને ભૂમધ્ય સમુદ્રને જોડે છે.

મુખ્ય ભૂશિરો—ઓર્ટિગલ એ છેક ઉત્તર ખિંદુ અને ફિનિસ્ટર એ છેક પશ્ચિમ ખિંદુ છે. દક્ષિણે ટ્રાલ્ગર. ફ્રેંચ એ સ્પેનનું છેક પૂર્વ ખિંદુ અને ટરિકા એ સ્પેનનું અને યૂરોપનું છેક દક્ષિણ ખિંદુ છે.

મુખ્ય શહેરો—માદ્રિદ એ માંઝનરીઝ નદીને કાંઠે રાજધાની છે. ટોલીડો એ ટેગસ નદી ઉપર છે. સાલામાંકામાં એક યુનિવર્સિટી છે. સારાગોસા એ ઈબ્રો નદીને કાંઠે છે એ સિવાય સેવિલ અને ગ્રાનેડા એ બે મોટાં નગર છે. બાર્સેલોના, વાલેન્સિયા, કેલ્ઝ, કોરના વગેરે મોટાં બંદર છે.

જિબ્રાલ્ટર—એજ નામની સામુદ્રધુનીપર દરિયાની સપાટીથી ૨૫૦૦) ફીટની ઊંચાઈએ એક મજબૂત ખડકપર કિલ્લેબંધી કીધેલું શહેર છે. ઇંગ્લિશ સરદાર સર બ્યાર્ન ૧૬૬૧ સન ૧૭૦૪ માં એ જીતી લીધું હતું. એ ઉપર ફ્રેંચ તથા સ્પેનના સાથે જોડાયલા ધણા મજબૂત કાફલાએ સન ૧૭૭૯ થી તે ૧૭૮૨ સુધી ઘેરો નાખ્યો હતો; પણ લાના ગવર્નર સર ગિલબર્ટ એલિઅતની બાહોશી તથા તેના બહાદૂર લશ્કરની મરદાનગીથી ઉપલા કાફલાને બેહદ નુકસાન તથા મોટી નાબોશી સાથે પાછું ફરવું પડ્યું હતું. આખા યુરોપ વચ્ચે લાંબ વાંદરાઓની વસ્તી છે.

વધુ વિગતો.

સ્પેનના લોક આજસુ છે અને યૂરોપમાં તેમનો ધણો ભારખોળ નથી. તેઓ સ્પાનિશ ભાષા બોલે છે.

મુખ્ય નિકાસ—ધાન્ય, ઘોડા, તલવારનાં પાનાં, ચામડાં, રેશમ, જીન, દ્રાક્ષનો દારૂ, બદામ, નારંગી. અને ખીજો મેવો. સ્પેનમાં ખનિજો પુષ્કળ છે.

સ્પેનની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૬૫૦ મૈલ, પહોળાઈ ૫૨૦ મૈલ, અને કેનેરીના ટાપૂઓ સાથે એકંદર વિસ્તાર ૧ લાખ, ને ૮૨ હજાર ચોરસ મૈલ છે. કુલે વસ્તી ૧ કરોડ, ૬૩ લાખ માણસની છે.

સ્પેન એ પહાડી મુલૂક છે; ત્યાંની હવા નૂદા નૂદા ભાગોમાં નૂદી નૂદી ને હેર ફેર છે. જાંચી સપાટ જમ્યાપર ઉન્હાજો તેમ શિયાળો અંધે સખ ગૂંજરે છે. પશ્ચિમ તરફની હવા ઘણી મંદ અને સરદ છે, જમીન ફળવંત છતાં ખેતીવાડી હલકી કીસમની છે. આગલા વખતમાં સોના રૂપાની ખાણુ માટે આ દેશ પ્રખ્યાત હતો; અને હજૂ પણ ખીજી કેટલીક ધાતુઓની નિપજ વાસ્તે એ માતખર ગણાય છે. પારો, ત્રાંબુ, સીસું, તથા કલાઈ સારા જથામાં મળે છે. વેપાર વણુજ તથા કારખાણુઓ આગલ કરતાં નબળી હાલતમાં છે. કેળવણી, વિદ્યા, હુન્નર વગેરે શૈક્ષકારક સ્થિતી ધરાવે છે. વસ્તીનો મોટો ભાગ લખી વાંચી નાણુવાથી એનસીય છે. તેઓનો ધર્મ રોમન ક્રાયોલિક છે.

પોર્તુગાલ.

સીમા—ઉત્તરે અને પૂર્વે સ્પેન; પશ્ચિમે અને દક્ષિણે આટલાન્ટિક મહાસાગર.

મુખ્ય શહેરો—લિસ્બોન, ટેગસ નદી ઉપર. એ પોર્તુગાલની રાજધાની છે. ૧૭૫૫ ના સાલમાં ધર્મીકંપથી આ શહેરના મોટા ભાગનો નાશ થયો હતો.

અપોરો—દૂરો નદી ઉપર. એ લિસ્બોનથી ઉતરતું દેશનું ખીણું શહેર છે.

ઘાઈન્ઝા—હાં મોટી પાદશાળા છે. એ શહેર મોન્ડીજો નદી ઉપર છે.

મુખ્ય નદીઓ—દૂરો અને ટેગસ, એ બન્ને આટલાન્ટિક મહાસાગરને મળે છે.

મુખ્ય દ્વિપો—આઝોર્સ, મદીરા, અને કેપવર્ડ બેટ.

મુખ્ય ભાષિર—દક્ષિણે સેન્ટ વિન્સેન્ટ, છેક દક્ષિણ બિંદુપર સાંતા મારિયા, અને રોકા જે યૂરોપનું છેક પશ્ચિમ બિંદુ છે.

વધુ વિગતો.

પોર્તુગાલની એકંદર લંબાઈ ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધી ૩૫૦ મૈલ અને પહોળાઈ ૧૪૦ મૈલ છે. એ દેશનો વિસ્તાર ૩૬,૫૦૦ ચોરસ મૈલનો ગણવામાં આવ્યો છે. વસ્તી બેટા મળીને ૪૭,૪૦,૦૦૦ માણસની આસરે છે. દેશની આબો

હવા ધણી તનદરતી વાળી છે પણુ જમીણુની જાત સ્પેનના કરતાં ઉતરતી છે. વેપાર ઉદ્યોગ અને ખેતી પણુ ખડુ પછાટ છે. મુખ્ય ઉપજ પોર્ટ વાઈન દારૂની છે જે નામ ઓપોર્ટો ખંદર ઉપરથી પડ્યું છે. કેળવણીમાં પણુ યુરોપના બીજા લોક કરતાં પોર્ટુગીઝો ઉતરતા છે. જોકે સ્પેનના લોક કરતાં તેઓ વધારે ઉદ્યોગી છે. ત્યાં છોકરાંઓને જખરદસ્તીથી નિશાળે મોકલવાનો કાયદો છે તે છતાં એ કાયદો ઝાઝો અમલમાં આવતો નથી. એ દેશ ઉપર રાજાનો અમલ ચાલે છે અને ધર્મ રોમન કાથોલીક છે.

બેલજિયમ.

સીમા—ઉત્તરે હાલંડ, પશ્ચિમે ઉત્તર સમુદ્ર, દક્ષિણે ફ્રાન્સ, અને પૂર્વે રાહાર્જનના પ્રશિયન મુલકો.

એમાં ૯ પ્રાંત છે.

મુખ્ય નદીઓ—મ્યુસ (અથવા મઉસ) અને શેલ્ડ એ બંને જર્મન સાગરને મળે છે.

મુખ્ય શહેરો,

બ્રસેલ્સ—રાજધાની શહેર, સેન નદીપર છે. હાં ગાલીઆ, ગાડી અને દૂનિઆ વચ્ચે સર્વેથી સરસ શીટ બને છે. એમાં ૧ લાખ, ૭૫ હજાર માણસની વસ્તી છે. એ શહેર એવું

તો દેખાવડું અને શોભાયમાન બાંધ્યું છે કે એને ક્રાન્સની રાજધાની પારિસ શહેરનો એક નાનકડો નમુનો ગણે છે.

આન્ટવર્પ—એ શેલ્ટ નદીપર બહોળા વેપારની જગો છે. એમાં આખા યુરોપ વચ્ચે ઊંચામાં ઊંચો ખૂબ અથવા કિલ્લો છે. જેની ઊંચાઇ ૪૬૬ ફીટની છે. અને જેને મથાલેથી ચોમેર ૫૦ મૈલની હદ સૂધીનું દેખી શકાય છે; એટલે જે આઠ હજાર ચોરસ મૈલના વિસ્તારપર નજર પહોંચી શકે છે. નામાંકિત ચિતારા રૂબેન્સ, વાનડાઇક, અને ટેનીઅર્સની એ શહેર જન્મ ભૂમિ ગણાય છે. એમાં ૧ લાખ, ૨૫ હજાર માણસની વસ્તી છે.

થેન્ટ અથવા ગ્યાંગ—એ લીસ તથા શેલ્ટ નદીઓના સંગમ ઉપર છે. એમાં વેપારની જાણસો બનાવવાનાં મોટાં કારખાના હોવાથી ધણીવાર એને બેલજિયમનું માનચેસ્ટર કરીને બોલે છે. એ ૨૬ ટાપૂઓથી બનેલું અને એકશો પૂલોથી જોડી લીધેલું છે; એવું છતાં એમાં મોટા બાગ બગીચા અને મેદાનો છે. જર્મનીના શહાનશહા પાંચમાં ચાર્લ્સની એ જન્મ ભૂમિ છે, (સન ૧૫૦૦ માં) ૧ મોટી વિદ્યાલય, અને ૧૧ લાખ માણસની એમાં વસ્તી છે.

લીએજ—ખૂબ નદીપર છે. એને ધણીવાર બેલજિયમનું બર્મિંગહામ કરીને કહે છે. એમાં લૂહારકામ, ટોપ, લડાઇના હથિયારો તથા ધડિયાળો બને છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે. એ શહેરની ખડોસમાં કાયલાની ખાણો તથા ગરમ પાણીના ક્ષરા છે.

માલિન્સ અથવા મેકિલન—ગ્રામ્ય નદિપર શીત અને સણુને માટે પ્રખ્યાત છે.

બ્રુજેજ—એ એક મજબૂત કિલ્લેબંધી કીલ્લું શહેર છે. આગલા વખતમાં સર્વેથી મોટાં વેપારી શહેરો મધ્યે એ પણ એક હતું. પણ ૧૫ મી સદીમાં ધર્મને લગતું જનન સલગવાથી હાંના ધણુક ઉદ્યોગી અને હુન્નરવાળા લોકોએ પોતાના જન માલની સલામતી કાળે ઈંગ્લાંડમાં જઈ રહી ત્યાંના આસરો લીધો હતો. હજુ પણ સણ તથા શીતના કારખાનાઓ માટે એ શહેર પ્રખ્યાત છે. ઑઈલ પેન્ટિંગ તથા દર્શાવ ગણિત આ શહેરમાંથી જન્મ પામેલાં બોલાય છે.

વાઈલ્ડ—બ્રસેલ્સની દક્ષિણે દશ મૈલપર આવેલું એક પ્રખ્યાત ગામડું છે. ઈંગ્લિશ સપેશાલાર ડયુક ઑફ વેલિંગ્ટન. અને પ્રુશિયન સપેશાલાર જલૂયર એઓએ સાથે મળીને ફ્રેન્ચ સપેશાલાર મોટા પ્રાક્ટી શહાનશાહા નેપોલિયન બોનાપાર્ટ કાગર તારીખ ૧૮ મી જૂન ૧૮૧૫ ને દિવસે આ ઠેકાણું સંપૂર્ણ ફતેહ મેળવી હતી.

બ્રંદરના શહેરો—આન્ટવર્પ બ્રુજેજ અને આર્સ્ટેન્ડ.

વધુ વિગતો.

બેલજિયમની લંબાઈ પૂર્વથી તે પશ્ચિમ સૂધી ૧૪૫ મૈલ, પહોળાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સૂધી ૧૨૫ મૈલ, અને એકંદર વિસ્તાર ૧૧૪૦૦) ચોરસ મૈલ છે. વસ્તી ૫૦ લાખ ૮૭ હજાર.

માણસની ગણાય છે. જેટલી થોડી જગ્યા આ દેશે રોકી છે, તે સાથે તે મધ્યની વસ્તીનો મૂકાઈલો કરતાં યુરોપ મધ્ય એક ઘણો ભરપૂર અને ખિયોખિય વસ્તિવાળો દેશ ગણાય છે.

એલનિયમની હવા અગ્નિ ખૂણે મધ્યમ, નર્મ, અને પસંદ નોગ છે; પણ ઉત્તર તરફની સરદ અને રોગિષ્ઠ છે, એની ધર્તી ફળવંત છે. આખી જમીનનો $\frac{1}{4}$ ભાગ માતમ્ નંગલથી ભરેલો છે, જ્યાં એકના ઝાડનો સારો જઢો નિપજ છે. ખેતીવાડી ઘણી ઉત્તમ પ્રકારની છે. બાજી તરકારી ઇંચાડો મળતી થાય છે. આ દેશનું કદ ધ્યાનમાં લેતાં એની આગળ યુરોપના બીજાં રાજ્યો ખેતીવાડીમાં, કારખાનાઓમાં, તથા ખણિજ પદાર્થો મેળવવાના ઉદ્યોગમાં પછાત પડેલા જણાય છે. અહીં લોઢાંની, કોયલાની, જસતની અને સીસાની મોટી મોટા ખાણો છે, શીત તથા સળુના કારખાનાઓ માટે આ દેશ ઘણું આગળથી પ્રખ્યાત છે. ઘોડા, ગાય, ઢોર, મેંદા, હુકર વગેરેને ઘણી સારી હાલતમાં ઉધારે છે. વેપાર વણજ ઘણો બહોળો તથા આખાદી ભરેલી હાલતમાં ચઢતો છે, હાંના ફ્રેવેયિશ લોકો આગળ એકવાર ઘણા નામીયા ચિતારા ગણાતા હતા. બીજા કેઆયોલિક રાજવાળાઓ કરતાં આ દેશે કેળવણી ઉપર ઘણું સાફ ધ્યાન આપ્યું છે. ગણત્રિ ઉપરથી માલૂમ પડ્યું છે કે આ દેશની આખી વસ્તીના ૯ ભાગ કેળવણી લે છે. હાં ઘેન્ટ, લીએજ, લેવેન, અને પ્રસેક્સ એ ચાર મોટી વિદ્યાલયો, અને ૫ લાખથી વધુ પુસ્તકોના ૧૪ મોટાં જાહેર પુસ્તકખાના છે. રહેવાસીઓમાં

ફ્રેન્ચ તથા જર્મન બેળસેલ છે; તથા તેઓની રીતભાત, ચાલચલન, અને પેરવાસ એ સર્વે હેરફેર તથા જૂદાં છે. આ દેશમાં ચાર જૂદી જૂદી ભાષા બોલાય છે. લોકો રોમન કેથોલિક પંથના છે; પણ કોઇ બીજા પંથવાગાને તેથી કરીને રાજદૂવારી ખાતાંઓમાં રહેવાને, કે તેમાં આગળ વધવાને કસી મના નથી કે કસી હરકત નથી. આ દેશ પહેલે વખત સૂધી સ્પેનના રાજની ઝુસરી હેઠળ દબાયતું રહ્યા બાદ સન ૧૮૧૫ માં તેને હાલંડ સાથે મેલવી દીધું હતું; પણ પછે સન ૧૮૩૦ ના વર્ષથી અલાયદું કરીને લ્યોપોલ્ડ પરલેલાના હસ્તકમાં જૂદુંજ રાજ હેતું કરીધું.

હોલાંડ અથવા નાધર્લેંડ.

સીમા—ઉત્તરે અને પશ્ચિમે કિતર સમુદ્ર, દક્ષિણે બેલ્જિયમ, પૂર્વે રાહામનના પ્રશિયન મુલકો, વેસ્ટફાલીયા અને હાનોવર.

મુખ્ય નદીઓ—મ્યુસ (અથવા મઉસ,) રહામન, અને શેલ્ટ એ ત્રણે જર્મન સમુદ્રને મળે છે.

મુખ્ય દ્વીપો—વાલ્કેરન, ટેક્સલ, અને બીજા ઘણાક ટાપુઓ દરિયાવડે જમીનથી જુદા પડેલા છે.

મુખ્ય શહેરો.

આમ્સ્ટર્ડામ—એ વાઈ નદીપર રાજધાનીનું શહેર છે, અને દુનિયાં મધેના મોટાં વેપારી શહેરો મધેનું એ એક મોટા વેપારનું મઠક છે. એમાં વહાણો બાંધવાની ગોદીઓ છે. અત્રેનું દીરા કાપવાનું કામ ઘણું વખણાય છે. વરતી ૨ લાખ, ૭૫ હજાર માણસની છે.

રાત્તર્ડામ—એ મૉઝ નદીપર વેપારનું મોટું મથક છે.

હેગ—વાય ખૂણે, એમાં ઈનસાફ કરવાની ટ્રાઈ છે. ઇંગ્લાંડના ત્રીજા ઉવિલિયમની તથા નામિયા ગણિત શાસ્ત્રી બ્રુગેન્સની જન્મભૂમિ. પાદશાહાનું હમેશનું ઘણું ખર્ચ રેઠાણું પણ એમાંજ છે.

સ્રેડન—એ જૂની રહીન નદીપર છે. આ શહેર ઊપર સ્પાનિયર્ડ લોકોએ સન ૧૫૭૩ માં ઘેરો નાખ્યો હતો, તે વેલા હ્યાંની ઓરતોએ શહેરના બચાવના કામમાં ભાગ લીધો હતો, તેની યાદગારીમાં સન ૧૫૭૫ માં આ શહેર મધે એનાજ નામની એક મોટી વિદ્યાલય સ્થાપ્યામાં આવી છે.

યુટ્રેક્ટ—એમાં એક મોટી વિદ્યાલય તથા ઉનના કારખાણા છે. સન ૧૫૭૯ અને ૧૭૧૩ માં સ્પાનિયર્ડો સાથે થયલા કાલકરારો માટે એ પ્રખ્યાત છે.

ગ્રોનિંગન—એમાં પણ વહાણો બાંધવાની ગોદીઓ અને એક મોટી વિદ્યાલય છે.

હારલેમ—આ શહેરમાં લારેન્સ કાસ્ટરે સન ૧૪૪૦ માં છાપવાનો હુતર પ્રગટ કર્યો હતો એમ કહેવામાં આવે છે. ટ્યુલિપ્સ અને ગ્રાવ્યા વગેરેના શોભાવમાન ફૂલોના કાંદાની છાંયી મોટી નિકાસ થાય છે. ઉપલો લારેન્સ કાસ્ટર જેને **ડચ લોકો** છાપાના હોતરનો જન્મ આપનાર ગણે છે. તેની જન્મ ભૂમિ પણ એજ શહેર છે.

બંદરના શહેરો—આમ્સટર્ડામ, રોત્તર્ડામ અને મિડલબર્ગ.

વંદુ વિગતો.

હાલંડની લાંબાઈ ઉત્તરથી તે દક્ષિણ સુધી ૨૦૦ મૈલ, પહોળાઈ પૂર્વેથી તે પશ્ચિમ સુધી ૧૨૦ મૈલ, અને એકંદર વિસ્તાર ૧૩૬૦૦ ચોરસ મૈલ છે. કુલ વસ્તી નવરદિક ૩૭ લાખ માણસની છે.

હાલંડની હવા ઠંડી, સરદ, ને ધુમસ્વા છે. શિયાળો ઘણો સખ ગૂંજરે છે; તથા ઝાકલની તો કરી હદ નથી, અને પારકા દેશવાળાને તો તદ્દન નામૂઆક છે. એની ધર્તી અનાજ દાણાના પાક કરતાં ઘાસ ચારાનો પાક આપવાને વધારે લાયક છે. આ દેશની જમીનમાં ખણિજ પદાર્થ કે ધાતુનું નામ પણ નથી; એટલુંજ નહીં પણ બાંધકામ કરવાને પથર પણ નથી; જેમ ઈંગ્લાંડમાં સંખ્યાબંધ રસ્તાઓ છે, તેમ હાં અગણીત નાળાં નહેરો છે. આ દેશની જમીન સમુદ્રની સપાટીથી ઘણી હેઠાં ગઈ છે, માટે સમુદ્રના

પાણીથી દેશ ધોવાઈ ન જાય, તેટલાસારું મટોડાંના મોટા મોટા પુરતાઓ બાળુઓથી બાંધી લીધામાં આવ્યા છે.

મુખ્ય વેપારની જાણસામાં—માખણ, પનીર, સૂટા તા આવેલી માછલી તથા સણુ છે. ખેતીવાડી ઘણીજ ઉત્તમ પ્રકારની છે. સણુ, હાથ જેટલો ખીર દારૂ બનાવવાના કામમાં આવે છે, તમાકુ અને ચકુંદર (જે મધેથી ફ્રાન્સમાં સાફ બનાવે છે), વગેરેની બારી નિખજ કાધામાં આવે છે. હાલંડના કોકો જેઓને આપણુ ડચ અથવા વક્ષંદા ફરીને ખાત્રીએ છે, તેઓ ઉદોગી, ફરિયાર અને અચ્છા ખેતો છે. તેઓ અંગતી અને વરખારની સફાઈ તથા સુવડાઈ રાખનાર તથા હરેક કામ પાછળ મંડવાની કાળજી રાખનાર, ગરીબો ઉપર રહેમદિલ, અને છૂટાપણાને ચલાનાર તરીકે ઘણા પ્રખ્યાત છે. તેમના દેશમાં ભિષ્મ માગી ગૂંજશે કરવાની સમ્મત મનાઈ છે. ડચ અને બેલજિયન્સો મુખ્ય કરીને ચિત્ર વિધામાં બહુ પંકાયલા છે; તે સાથે ખીજા હુન્નર અને કામ કરી-ગરીમાં ઘણા કુશળ છે. સન ૧૫૭૯ માં તેઓએ ખેતના જૂલમમાંથી છૂટા થઈ પોતામાં પ્રબસત્તાક રાજ્ય ઉભું કર્યું હતું, પણ સન ૧૮૧૫ થી રાજનીતી હલ્લાખી કરી છે. વસ્તીનો બે ભાગ પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના અને એક રોમન કેથોલિક પંથનો છે.

જર્મનીની શાહાનશાહત.

રાજદ્વારી સીમા—ઉત્તરે ઉત્તર સમુદ્ર, ડેનમાર્ક અને આલ્ટિક સમુદ્ર, પૂર્વે પોલાંડ અને ગેલીસિયા, દક્ષિણે સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ, અને આસ્ટ્રિયા, પશ્ચિમે ફ્રાન્સ બેલ્જિયમ અને નાધર્લૅન્ડ.

જર્મન શાહાનશાહત ચાર મહાન રાજ્યો મળીને થયતું છે. તેમના નામ પ્રુશિયા, સાક્સનિ, બાવેરિઆ, અને રૅપ્પર્બર્ગ. એ ચારે સંસ્થાનોના અધિપતિ મહારાજ કેલ્વાય છે અને તેઓએ પોતાની રાજ્ય મુશીથી પ્રુશિયાના રાજાને પોતાના ઉપરી એટલે મહારાજા ધિરાજ (એમપરર) નામ્યા. ૧૮૭૦ માં ફ્રાન્સ સાથે મોટું યુદ્ધ થયું તેમાં આ જર્મન રાજ્યોએ ફ્રાન્સ પાસેથી આલ્સેસ અને લુરેન પ્રાપ્ત કરી લીધાં.

મુખ્ય શહેરો.

ફ્રાંકફર્ટ—મેન નદીપર. એમાં સન ૧૮૬૬ સુધી જર્મનીની પાર્લામેન્ટ સભા ભરાતી હતી. હ્યાં બહોળો વેપાર છે. વસ્તી એક લાખને સુમારે છે.

હામ્બર્ગ—એલ્બ નદીપર. આખાં જર્મની મધે ઘણા બહોળા વેપારનું એ શહેર છે. કક્ત હાંબર્ગ સાયનીજ આયાત ૨૦ અને નિકાસ ૧૦ કરોડ રૂપીયાની છે.

લેપઝિક—સાક્સનીના રાજ્યનું એક મુખ્ય શહેર છે. અંતે વર્ષમાં ત્રણવાર ચાપડીઆના મોટા મેલા ભરાય છે.

અને તેમાં ઓપડીઓનો બારી ઉઠાવ થાય છે. હ્યાં એક વિદ્યાલય છે.

ગાટિંગન—અહીં પણ એક મોટી વિદ્યાલય છે.

મ્યૂનિચ—ઇસર નદીપર. અવેચ્યાના રાજ્યનું રાજધાની શહેર છે. એ શહેર સમુદ્રની સપાટીથી ૧૭૦૦ ફીટ ઊંચા-ધએ છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે.

હાનોવર—હ્યાં બહોળો વેપાર છે. નામિચા જ્યોતિશ શાસ્ત્રી સર ઉવિલિયમ હાર્સલની આ શહેર જન્મ ભૂમિ છે.

ન્યૂરેમ્બર્ગ—કેટલીક શોધો માટે આ શહેર પ્રખ્યાત છે. નાના ધડિઆળોની પહેલ વહેલી શોધ ૧૬ મી સદીમાં હ્યાંજ થઇ હતી.

ડેસડેન—એલ્બ નદીપર, સાક્સનીના રાજ્યનું રાજધાની શહેર. એમાં ઘણા નામીયાં ને કિમતી ચિત્રો ઘણા નાદર કોતરકામો તથા પૂરાંણી વસ્તુઓ અને મહાભારત પુસ્તકખાના વગેરેનો ઘણો કિમતી સંગ્રહ છે. સન ૧૮૧૩ માં ફ્રેન્ચોએ હ્યાં ફતેહ મેલવી હતી.

ફ્રાંકફર્ટ—એ ઉવેર્ટેમ્બર્ગના રાજ્યનું રાજધાની શહેર છે. એમાં પણ એક પાદશાહી પુસ્તકખાનું છે; જેમાં બીજાં પુસ્તકો સાથે ખ્રિસ્તિ ધર્મના ૬૮ જુદી જુદી ભાષામાં લખાયલાં ૧૨ હજાર ધર્મ પુસ્તકો છે.

એમેન—બીસર નદીપર, તથા **હ્યૂમેક**—ટ્રેવ નદીપર એ પણ ઠીક શહેરો છે.

ખલિન—સ્ત્રી નદીપર, આખાં જર્મન શહાનશાહતનું રાજધાનીનું શહેર છે. એ ઘણું શોભાયમાન અને મોટા પહોલા રસ્તાઓની અંધે બાબુઓએ લિબુડીના ઝાડોની હાર લગાડી ખૂબ દેખાવડું કીધું છે. એમાં ૭ લાખથી વધારે માણસની વસ્તી છે. આ શહેરમાં દાખલ થવાને ૧૬ ભાગજો યાને મોટા દરવાજા છે. એમાં એક મોટી વિદ્યાલય છે.

અસલા—ઓડર નદીપર, રિલ્સ્યાના ભાગનું મુખ્ય શહેર છે. સણુ તથા કિના મહાભારત કારખાનાઓનું અને મુખ્ય કરીને આશ્ટ્રિયા સાથના ઘણા ભારી વેપારનું મઠક છે. એ મધેથી એક વિદ્યાલય છે.

ડાન્ટઝિક—વિસ્સલા નદીપર, અનાજના વેપારનું ઘણું મોટું બંદર છે.

કોનિંગસમર્ગ—પેરેગેલ નદીપર, લાકડાંના વેપારનું મોટું બંદર છે. અહીં પણ એક વિદ્યાલય છે.

માગડિબર્ગ—એલ્બ નદીપર, ઘણું મજબૂત કિલ્લેખંધી પ્રાધિકું એક પૂરાંણું અને વસાવેલું તથા બંદોળા વેપારનું શહેર છે.

હાલી—એ સાલ નદીપર, એમાં એક મોટી વિદ્યાલય છે. સંગીત શાસ્ત્રના ઉસ્તાદ હેન્ડલની એ જન્મભૂમિ છે.

કોલાન—પશ્ચિમે રાહીન નદીપર, એમાં એક ઘણુંજ મહાભારત અને મોટું દેવળ છે. જે સન ૧૨૪૮ ના સાલથી બાંધવા માડ્યું હતું. ભરવા ચોપડવા તથા પીવાનો કોલાન-વાટર હાં અને છે.

વધુ વિગતો.

જમીનીની લંબાઇ ૫૮૦ મૈત્ર, પહોળાઇ ૫૫૦ મૈત્ર અને એકંદર વિસ્તાર ૨ લાખ, ૧૦ હજાર ચોરસ મૈત્ર છે. વસ્તી કુલે ૪ કરોડ અને ૧૦ લાખ માણસની છે.

જમીનીની જમીન વિષે સામટી રીતે બોલ્યે તો તે ઘણી ખરી સપાટ મેદાન છે; તોખી દક્ષિણ અને પશ્ચિમ ભાગે પહાડી અને ડૂંગરા ડૂંગરથી ભરેલા છે. હવા ઘણું કરીને મધ્યમ તથા સૂખાકારી ભરેલી છે; મગર ઉત્તરભાગ વધારે ઠંડો અને સરદ છે. ધર્તી સાધારણ રીતે સારી છે; તથા ધાતુની પેદાશમાં માતખર છે. રૂપું, ત્રાંચુ, લોહું, સીસુ, કલાઇ, પારો, જસત, ગંધક, અને સિંધવ વગેરેની સારી ખાણો છે. છાંયી સણુ, ઉન, અનાજ, તમાકુ, લાકડાં તથા દારૂની મોટી નિકાસ થાય છે. અત્રેનું ચીનીકાંમ સાફ વખ-ખાય છે. સાક્ષનીના ભાગમાં મરીનો જતના મેદાની વૃદ્ધિ અને નિપજ બહોળી છે. દ્રેગવણીની આબતમાં તો દુનિયાનો કાષ્ઠી ભાગ કે દેશ એની બરોબર ઉતરી શક્યું નથી. આખી વસ્તીનો $\frac{૧}{૬}$ ભાગ નિશાળે જાય છે. સાત વર્ષની ઉંમરનું બચ્ચું થયું કે બસ તેને નિશાળે મોકલવું જોઈએ, એવો સકત ધારો છે. અત્રે ૧૩ મોટી વિદ્યાલય છે, અને તેના મધૂર ફળો તરીકે ઉગી નીકળેલાંમાં કોલર ને હરશેલ જેવા જ્યોતિષ શાસ્ત્રીઓ; નીંખર જેવો તથારિખ લખનાર; ગોથે ને સ્કીલર સમાન કવિઓ; હાલખેન

તથા રૂબેન સરખા ચિતારા : હિન્ડલ, મોઝાર્ટ, અને બીચાવેન, વગેરે સંગીત ક્રિતાદો, અને બીજાં પણાંક તથા વિદ્યાન પ્રાપ્તથી અનર્જાણા નથી. જર્મનો જાતી ગુણોમાં ઉદ્યોગી, પ્રમાણીક, ખોશાં દિલના, વિચારી કામ કરનારા, એકમ હુન્નરમાં કુશળ, અને લડાયક છે. આજે યુરોપખંડ મધેના પહેલી પદવીવાળાં મોટાં રાજ્યો મધેનું એ એક ભારી બળવાન રાજ્ય ગણાય છે. વેપાર વાણજમાં કે મોટાં કારખાણાઓમાં એટલી મોટી કે પહેલી પદવીએ હુન્નર આવી શક્યું નથી. એના નાનાં નાનાં અને છૂટાં છૂટાં રાજ્યો હોવાથી, દરેક છૂટાં રાજ્યવાળા પોતાની માડવી કે દુરજ બૂદ્ધિ રાખી જકાત લેતા, જેથી વેપારીઓનો વખત જતા અને મેહનત પડતાં વળી માલની કિમ્મતમાં એટલે તો વધારો થઈ પડતો કે ક્યે તે માલ પોષાય નહીં કે લવાવાળાં પરવરે નહીં. આ ઉપરથી સન ૧૮૧૮ થી દરેક હંકાણે રોકવાનું અને જકાત ભરવાનું કહાડી નાખી છૂટાં છૂટાં રાજ્યવાળાઓએ એક વિનારથી એક મંડલીની મારફતે જકાત વસૂલ કરવાનું ઠરાવ્યું, જેથી હવે આગળ જેટલી હરકત રહી નથી. આ છૂટાં રાજ્યો ઉપર આગળ આસ્ત્રિયાવાળાની મુરબીગીરી હતી. તે સન ૧૮૬૬ માં પ્રુશિયાવાળાએ લડાઈ કરીને પોતાને સ્વાધીન લીધી છે. હાંની વસ્તીના અર્ધા ભાગથી વધારે પ્રોટેસ્ટન્ટ પંથના અને બાકીના રોમન કેથોલિક પંથના છે, પણ તેમાં ૫ લાખ યાહૂદી છે.

ડેન્માર્ક.

સીમા—ઉત્તરે, સ્કેગર રાક; પશ્ચિમે, ઉત્તર સમુદ્ર; દક્ષિણે, સ્વેશ્વિગ; પૂર્વે, કાટીગાટ અને બાલ્ટિક.

મુખ્ય શહેરો—રાજધાની શેલ્લેર કોપનહેગન ઝીલાંદ બેન્ટમાં છે. એલસિનોર, ઓડનસી અને આલબોર્ગ.

મુખ્ય બેટો—ઝીલાંડ, ફ્યુનેન, લાલાંડ. આટલાંટિક મહાસાગરમાં એસલાંડ કરી બેટ છે. તેમાં હુકલા નામે જાણા મુખ્ય પર્વત છે.

મુખ્ય સામુદ્ર ધુનીઓ—સૌન્ડ એ સ્વીદન અને ઝીલાન્ડની વચ્ચે. ગ્રેટ બેસ્ટ એ ઝીલાંદ અને ફ્યુનેન બેટોની વચ્ચે. લિટલ બેસ્ટ એ ફ્યુનેન અને જર્મનિમાં સ્વેશ્વિગની વચ્ચે. કાટીગાટ એ જતલાંદ અને સ્વીદનની વચ્ચે. સ્કાગરાક એ જતલાંદ અને નાર્વેની વચ્ચે છે.

વધુ વિગતો.

૧૮૮૦ માં એ રાજ્યનો વિસ્તાર ૧૪૫૫૩ મિલનો ગણવામાં આવ્યો હતો. અને વસ્તી ૧૯૬૯૦૦૦ ની હતી. ડેન્માર્કની હવા સારી છે અને સ્કાટલેન્ડની હવાને ઘણી મજાતી આવે છે. ભૂમી પણ રસાસ છે. જાતલાંદ ગમ કંઈ કંઈ ભાગ રેતાળ છે અને ત્યાં વનસપતી નામ માત્ર નથી. રહેવાશીઓ સ્વીદ અને નાર્વેના લોકોને મજાતી આવે છે અને આપા પણ ત્યાંના જોવાજ છે. રાજ્યનો અમલ ચાલે છે.

પ્રબળ ઉદ્યોગી અને હોશિયાર છે. મોટો ભાગ માછીમારોના ધંધા કરે છે. ટેનીશ લોક કૃષણ વાહાણવટી કેહેવાય છે. આષસલાંદ એટ એ રાજ્યને વ્રગતું છે. એ એટ હેકલા નામનો જવાળા મુખી તથા ગંધકની ખાણો માટે તથા ગરમ કરા માટે પ્રખ્યાત છે. દેશની મુખ્ય નિકાસ દોર અને વાન્ય છે.

સ્વીદન.

સ્વીદન અને નાંબેના એ બેઝાં રાજ્યોને સ્કાંદિનેવિઆ કરી કહે છે. નાંબેની પૂર્વે સ્વીદન છે જેના ત્રણ પ્રાંતો કરેલા છે. સ્વીદનની રાજધાની સ્ટાકહોલમ મીલર સરોવર અને બાલ્ટિક સમુદ્રના સંગમ ઉપર છે. અપ્સલા શેહેર સ્ટાકહોલમની ઉત્તરે છે અને તેમાં એક યુનિવર્સિટી છે. ગોટબર્ગ એ કેપારનું મથક છે અને કાર્લસ્કોના એ નૌકા સૈન્યનું સ્થળ છે.

મુખ્ય સરોવરો—વેનર, વેટર, અને મીલર.

મુખ્ય બેટો—ગોથલાંદ અને એલાંદ.

વધુ વિગતો.

લંબાઈ ઉત્તરથી દક્ષિણે ૯૦૦ મૈલ, અને પોહોળાઈ ૨૦૦ મૈલ. વિસ્તાર ૧૬૮૦૪૨ મૈલ. વસ્તી ૪,૭૧૭,૦૦૦.

શિયાળામાં ઠંડી ભારી છે તેમજ કિનાળામાં ગરમી પણ ભારી. એટલાં સુધી કે કોઈ ભાગમાં અનાજ વાવીને ત્રણ માસમાં તો કાપણી કરવામાં આવે છે. કાકડું અને ખણીજ

પદાર્થમાં લોટું અને ત્રાંચું મુખ્ય છે. આખાં દેશમાં નિશાળો અને વિદ્યાલયો છે. પત્નીઓ ખૂશાલ અને ઉદ્યોગી છે. રાજાનો અમળ ચાલે છે.

લાખ્લાંદનો મૂલક પણ સ્વીદનને હસ્તક છે. એમાં કકડતી ઠંડી પડે છે અને ઉનાળામાં ગરમી પણ સખત છે. હાંના લોક બહુ ઠિંગણા છે, ભાગ્યે ચાર ફુટ ઊંચા હશે. શિયાળામાં પાણી બંધાઈ જાય છે તે ઉપર સ્વેડન નામની વગર પૈરાંની ગાંઠી હરણુ પાસે ખેંચાવી તેઓ આવ જ કરે છે. જેમ અરબને મનથી ઊંટ તેમ લાખ્લાંદરને મનથી આ સાંપર છે. તેનું દુધ તેઓ ખાય છે અને ચામડાંના કપડાં કરે છે.

સ્વીદનમાં એક જાતનું સફેદ હલકુ લાકડું થાય છે તેની કાંડી બને છે અને તેનો મોટો વેપાર ચાલે છે. એ લીધે સ્વીદનના જેટલી સાંઘી કાંડી હજી કોઈ બનાવી શક્યું નથી.

નાર્વે.

એના છ પ્રાંત કરેલા છે. નાર્વે અને સ્વીદનની વચ્ચે ક્ષાલન નામના પર્વતો આવેલા છે.

મુખ્ય શહેરો—ક્રિસ્તિઆના એ રાજધાની છે. બર્ગન વેપારનું સ્થળ છે. લામ ફ્રેસ્ટ શહેર યુરોપની સ્વેની ઉત્તર ટાંચ છે એમાં ઉનાળામાં બે માસ સૂધી સૂર્ય અસ્ત પામતો જ નથી.

વધુ વિગતો.

લોક ઉદ્યોગી અને ખૂશાલ છે તથા કુશળ વાદાણુ વડી-
ઓ છે. મુખ્ય નિકાસ લોટું, રૂપું, ધાન્ય, ઇમારતી લોકડું.
લોહાંની ખાણો પ્રસિદ્ધ છે. લંબાઇ ૯૦૦ મૈલ, પોહોળાઇ
૨૬૦ મૈલ, વિસ્તાર ૧૨૧૮૦૭ ચોરસ મૈલ, વસ્તી ૧૮૦૬૯૦૦.

નાવે દેશમાં પાહાડો ઘણા છે અને પાઇન નામના ઝાડોના
મોટાં વણુ છે. પક્ષી અને માછલાં ઉપર લોકનો મુખ્ય નિ-
ર્વાહ છે. કેળવણી ઝાઝી નથી. ૧૮૧૪ માં નાવે અને
સ્વીડન જોડાઇ ગયાં પણ બન્ને દેશના કાયદા જૂદા જૂદા છે.

યૂરોપી રૂશિયા.

ક્ષીમા—ઉત્તરે ઉત્તર મહાસાગર અને નાવે, પશ્ચિમે બોથ-
નિઆનો અખાત, બાલ્ટિક સમુદ્ર, પ્રુશિયા અને આસ્ટ્રિયા,
દક્ષિણે કાળો સમુદ્ર અને કાકેસસ પર્વત, પૂર્વે કાસ્પિઅન
સમુદ્ર, યૂરલ નદી અને યૂરલ પર્વત.

યૂરોપી રૂશિયાના ૭૧ પ્રાંતો છે. તેમાં ફિન્લાંડ અને
પોલાંડ નામે પેહેલાં સ્વતંત્ર રાજ્ય હતાં તે તથા ઉત્તર કોકે-
સિઆનો મુલક આવેલાં છે.

મુખ્ય પર્વત—કાકેસસ એ યૂરોપમાં સર્વથી ઉંચા પર્વત
છે, યૂરલ પર્વત જે યૂરોપ અને એશિયાની વચ્ચે છે.

મુખ્ય નદીઓ—દ્વીના, વિસ્તુલા એ રશિયામાં અને પ્રુશિયામાં વહી બાલ્ટિક સમુદ્રને મળે છે. નિપર, બાગ અને નિસ્ટર કાળા સમુદ્રમાં પડે છે. પચોરા એ આર્કટિક સમુદ્રને મળે છે.

મુખ્ય દ્વિપ—સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ અને નોર્વા બ્રેમ્પલા ઉત્તર મહાસાગરમાં છે.

મુખ્ય સરોવરો—લાડોગા, ઓનીંગા, ઈલમેન અને પાર્ક-પસ. એમાનું પેહેલું મોટામાં મોટું મીઠું સરોવર યૂરોપમાં છે. ખરું જોતાં તો કાશ્ચિયન સમુદ્રખી એક મોટું ખારાં પાણીનું સરોવરજ કહેવાય.

મુખ્ય શહેરો.

સેંટ પીટર્સબર્ગ—રશિયાનું રાજધાની શહેર નીવા નદી ઉપર છે. એ શહેર સન ૧૭૦૩ માં માલ્દાન શાહાનશાહ પીટરે વસાવ્યું. એ શહેર બહુ દેખાવડું છે. તેમાં મોટા બગીચા અને સારી બાંધણીના રસ્તા તથા મોટા મોટા મેહલો તથા ચોકો છે. એ શહેરની વસ્તી સાડા છ લાખની કહેવાય છે.

ક્રોન્સટાટ—આ શહેર નીવા નદી ઉપર છે અને તે ઉપર મુજબુત કિલ્લેબંધી કરેલી છે. એ રશિયાનું મુખ્ય નૌકા સ્થળ કહેવાય છે.

મોસ્કો—વસ્તીમાં સૈંદ પીટસૈબર્ગથી ઉતરતું શહેર મોસ્કો છે. એ મોસ્કોવા નદી ઉપર છે. પેહેલાં એ રશિયાની રાજધાની હતું. ઇ. સ. ૧૮૧૨ માં જ્યારે નેપોલિયન બોનાપાર્ટે યુરોપને ધુળવવા માંડ્યું ત્યારે રશિયાનોએ પોતેજ આ મોસ્કો શહેરને જાળી નાખ્યું હતું. પણ ત્યાર પછી તે પાછું વસ્યું છે. અને હમણાં ચાર લાખ માણસની વસ્તી છે.

વાર્સા—એ અસલ પોલાંડની રાજધાની વિસ્તૃત નદી ઉપર છે.

આર્મેનજલ—મોટું બંદર દિના નદી ઉપર છે. અહીં વર્ષના આઠ મહીના બરફ બંધાય છે, અને વાતાવૃત્તની આવ-જાવ બંધ પડે છે.

ટયૂલા—અહીં લગાઈના નસ્તો, સાંચાડામ વગેરે બનાવવાના મોટાં કારખાના છે.

સેબાસ્તપોલ—તૌકા સૈન્યનું મોટું સ્થળ છે. એ કિમીઆ દ્વિપકલ્પને કાંઠે આવેલું છે. ૧૮૫૪-૫૫ માં ઈંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સના જોડાં લશ્કરોએ તુર્કિયાનની પક્ષમાં એ ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો હતો, અને તે બાર માસ સુધી રાખી એને ઊરાડી નાખ્યું હતું.

વધુ વિગતો.

રશિયાનો મુલક ૨૦૦૦ મૈલ લાંબો, અને ૧૫૦૦ મૈલ પોહોળો છે. વિસ્તાર બાવીસ લાખ ચોરસ મૈલ છે. કુલ

વસ્તી ૮ કરોડ ૮૫ લાખ માણસની ગણાય છે. રશિયાની જમીન ઝાઝી ફળદ્રુપ નથી. પેદાશમાં લાકડું, લોહું, ત્રાંબુ, સોનું, દામર, મીણ, મધ, અને રૂપાં એ મુખ્ય છે. લોકનો મોટો ભાગ કેળવણીથી બેનસીબ છે. રાજ્યનીતિ આપખૂદ ફેરેવાય છે તે લીધે રાજના જીવ ઉપર કાંઈક નારાજ થયલા લોક અવાર નવાર તરાપ મારવાની તજવીજ કરે છે. હાલના “ઝાર” એટલે જે શાહાનશાહના પીતાને પણ ઠાગાથીજ મારી નાખ્યો હતો.

શિયાળામાં કકડતી ઠંડી પડેછે, અને નદી નાળાં બંધાઈને પથ્થર સરખાં થઈ જાય છે. જમીનનો વિસ્તાર મોટો એટલે યુરોપના બળવાન રાજ્યો માંહેનું એ એક ગણાય છે.

આસ્ટ્રિયા અને હંગેરિ.

એ પણ યુરોપનું એક બળવાન રાજ્ય ગણાય છે. એ દેશનો માલેક “એમપરર” એટલે જે મહારાજાધિરાજ ગણાય છે. આસ્ટ્રિયા અને હંગેરિ એ બન્ને દેશોની ઉત્તરે રશિયા અને જર્મની, પશ્ચિમે સ્વિતઝ્લાંડ, જર્મની, અને ઈટાલિ, દક્ષિણે ઈટાલિ, આદ્રિઆટિક સમુદ્ર અને તૂર્કસ્તાન અને પૂર્વે તૂર્કસ્તાન અને રશિયા છે.

આસ્ટ્રિયાના ૧૭ પ્રાંતોમાં બે ગોલાંડના જૂના રાજ્યના બે છે. હંગેરિ પાંચ પ્રાંતોમાં વહેંચાયલું છે.

મુખ્ય નદીઓ—ડાન્યુબ, ધન, ડ્રેવ, થીસ, સેવ.

મોટા સરોવરો—બાલાટન સરોવર, અને ન્યૂ સાર્ઝ-લરસી સરોવર.

મુખ્ય શહેરો.

વિએના—આ બહુ સુંદર શહેર છે, તે રાજધાની છે. અને ડાન્યુબ નદી ઉપર આવેલું છે. એમાં નવ લાખ માણસની એટલે જે મુંબઈના જેટલી વસ્તી છે. ૧૫૨૯ માં અને ૧૬૮૩ માં જ્યારે યૂરોપી તુર્કીઓ મહા બળવાન ગણાતા હતા ત્યારે તેઓએ આ શહેર ઉપર ઘેરો ઘાલ્યો હતો. તેમજ ફ્રેન્ચ લોકે સન ૧૬૦૬ તથા ૧૬૦૯ માં એને ઝીતી લીધું હતું.

પ્રેસબર્ગ, બુદા અને પેસ્થ એ ત્રણે ડાન્યુબ નદી ઉપર છે. પેસ્થ હંગરીની રાજધાની છે.

ઇન્સબ્રુક—એ યુનિવર્સિટીને માટે પ્રસિદ્ધ છે.

ત્રિએસ્ત—આદ્રિઆટિક સમુદ્રને કિનારે મોટું બંદર છે.

વધુ વિગતો.

આસ્ટ્રિયાના સઘળાં રાજની લંબાઈ ૭૪૦ મૈલ અને પોહોળાઈ ૪૮૦ મૈલ ગણાય છે. એ રાજનો ૨,૪૮,૯૪૩ મૈલનો વિસ્તાર છે. વસ્તી ૩,૯૨,૨૪,૦૦૦ માણસોની છે.

આ મહાન રાજ્યમાં એટલા બધા તો જૂદા જૂદા દેશો ભેગા મળી ગયા છે, કે ત્યાંના લોકની બોલી, રીત ભાત, દેશની હવા, ઉપજ નિપજ વગેરે કેવળ જૂદાં છે. દેશમાં વેપાર ઇંગ્લાંડ અથવા જર્મનીના જેવો ધીકતો નથી. પણ આ દેશમાં ખણીજ પદાર્થ ખેસૂમાર છે. હંગેરીમાં સોના અને રૂપાંની ખાણો ચાલે છે, તેમજ આસેપાસે ત્રાંબુ, કલ્હ, કોયલો, નિમક અને ફટકીની ખાણો છે. ઈટ્લીઆ અને ફાર્નાઓલા નામના ભાગોમાં નામીયી પારાની ખાણો છે. આસ્ટ્રિઆ અને હંગેરી જોકે જોડાયલાં રાજ્યો છે તોયે ત્યાંના કાયદા, રાજ્યસભા, કારભારીઓ અને ખરચ ખૂટણુ વગેરે સઘળાં જૂદાં છે. માત્ર એટલુંજ કે આ સઘળાંને માથે મહારાજા ધિરાજ એકજ છે.

આસ્ટ્રિઆમાં મુખ્ય વસ્તી જર્મન જાતના લોકની છે, અને હંગેરીમાં મુગલ જાતના મગિઆર લોક ધણુંકરી સત્તા ચલાવે છે. નૈરત્ય કોણમાં ઇટાલિઅન લોક ઝાઝા વસે છે, અને અગ્નિ કોણમાં ગ્રિક લોક પુષ્કળ છે.

સ્વિતઝ્ઝાંડ.

એ નાનો પાહાડી દેશ છે. એની ઉત્તર અને પૂર્વે જર્મની અને આસ્ટ્રિયા, દક્ષિણે ઇટાલિ અને પશ્ચિમે ફ્રાન્સ છે.

આ દેશમાં આદ્યપસ પર્વતની ત્રણ મોટી હાર લાગવાથી એ સઘળો ડુંગરાઓથી જડોજડ ભરાય ગયલો છે. આદ્યપસ પર્વતનું ઊંચામાં ઊંચું શિખર જેને મોં બ્રાં કરી કહે છે તે ફ્રાન્સમાં આવેલું છે, અને તે ફ્રાન્સ, સ્વિતઝ્ઝાંડ અને ઇટાલિની સરહદ ગણાય છે.

મુખ્ય નદીઓ—રહાર્દન અને રહેન. સ્વિસ આદ્યપસનું બરફ ઓગળવાને લીધે એ દેશમાં પાણીનો પસાર મોટો છે.

મુખ્ય સરોવરો—કોન્સ્ટન્સ, જનીવા. એ હપ્રાંત ખીજા નાના સરોવરો ધણાં છે.

મુખ્ય શહેરો.

જનીવા—ખ્રિસ્તી ધર્મ સુધારક પ્રખ્યાત કાલવીન આ શહેરમાં ધણા વરસ રહ્યો હતો. જનીવા ધડિયાલ નામે જે ધડિયાલો વેચાય છે તે બનાવવાનાં અંદી મોટાં કારખાનાં છે. આ શહેરમાં ઝવેરાત પણ સાફ અને છે.

બુરિચ—એમાં મોટી યુનિવર્સિટિ છે. સ્વિટઝ્ઝાંડનું આ પ્રખ્યાત શહેર છે.

બર્ન એ રાજધાની શહેર છે.

ખાસ એમાં જ્યારે ત્યારે રાજ્યસભા મળે છે. હાલ-
એને નામના નાગીચા ચીત્રકળા જાણુનારની એ જન્મભૂમિ
ગણાય છે.

વધુ વિગતો.

દેશની લંબાઇ ૨૦૦ મૈલ અને પોહોળાઇ ૧૩૦ મૈલ છે.
વીસ્તાર ૧૫,૭૨૭ ચોરસ મૈલ છે. સઘળી મળીને વસ્તી
૨૮૪૬,૧૦૨ની ગણતરી છે.

પાહાડોની ટોચો બારેમાસ બરફથી ઢંકાયેલી રહે છે, અને
શિયાળામાં ઠંડી કકડતી પડે છે. સ્વિસ લોક ઢોર પાલવાને
બહુ હિમંગ રાખે છે. મુખ્ય નીકાસ કાપડ, સુતર, ઢિન, રેશમ
અને ઘડિયાળ છે. એવી ગણુની કરવામાં આવી છે કે હર
સાલ સ્વિટઝર્લેન્ડમાંથી હડી લાખ ઘડિયાળ બાહાર દેશો ખાતે
વેચાવા જાય છે. ટ્રેનવણીનો પ્રસાર સારો છે. રાજ્ય પ્રજા-
સત્તાક છે. દરેક જિલ્લામાં પોતાને મનગમતા ધારા બાંધી
પોતાની હકુમત ચલાવે છે પણ કામ પડવે સઘળાં મળી
જઈ હથીયારો ઉઠાવી લડવા નીકળી પડે છે. એ લીધે સ્વિસ
લોક જાતુક લશકર રાખતા નથી.

ઈતાલિ.

સીમા—ઉત્તરે આલ્પ્સ પર્વત છે તે આસ્ટ્રિયા અને સ્વિત્ઝર્લેન્ડથી ઇટાલિ જુદો પાડે છે; પશ્ચિમે ફ્રાન્સ અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર, દક્ષિણે ભૂમધ્ય સમુદ્ર, અને પૂર્વે આદ્રિઆટિક સમુદ્ર, તથા આસ્ટ્રિયા છે.

મુખ્ય પર્વતો—ઉત્તરે આલ્પ્સ; આપીનીન્સ, એ ઇટાલિની દક્ષિણોત્તર આવેલા છે. નેપલ્સની પાસે વિસુવિયસ અને સિસિલિમાં એટના એ બે જ્વાળામુખી પર્વત છે.

મુખ્ય નદીઓ—પો અને આદિજ, એ બંને આદ્રિઆટિક સમુદ્રને મળે છે. આર્નો અને તેબર એ બંને ભૂમધ્ય સમુદ્રને મળે છે.

મુખ્ય દ્વીપો—સિસિલિ, એ બેટ ઇટાલિની દક્ષિણે ત્રિકોણાકારે છે; ભૂમધ્ય સમુદ્રમાં એ મોટામાં મોટો બેટ છે. સાર્દિનિયા, એલ્બા, ઇત્યાદિ. સિસિલિની દક્ષિણે માલ્તા અને ગોઝો ઇંગ્લેન્ડના તાબામાં છે.

મુખ્ય સરોવરો—ગાર્દા, કોમો, અને માજિઓરી. એ સિવાય બીજાં ઘણાં સુંદર સરોવરો છે.

મુખ્ય ભૂશિરો—સ્પાર્ટિવેન્તો, ઇટાલિની દક્ષિણે; પાસ્સારો, સિસિલિની દક્ષિણે.

મુખ્ય સ.મુદ્રધુની—ઓત્રાંતો ઈતાલિ અને તુર્કસ્તાનની વચ્ચે છે. મેસિનાની સામુદ્રધુની ઈતાલિ અને સિસિલિની વચ્ચે છે. બોનિફિશિઓની સામુદ્રધુની સાર્દિનિયા અને કોર્સિકાની વચ્ચે છે.

મુખ્ય અખાત—વેનિસ અખાત, તારન્ટો અખાત, અને જીનોઆ અખાત.

મુખ્ય શહેરો.

રોમ—એ રાજધાની તૈયર નદીને કાંઠે છે. આખી દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિને પામેલાં શહેરોમાંનું એ એક છે. ઇ. સ. પૂર્વે ૭૫૩ માં એ શહેર વસ્યું. રોમન કાયલિક ધર્મનો અધ્યક્ષ જે પોપ તેનો મુકામ એમાં છે. જરસલમથી ઉતરતું શહેર રોમન કાયોલિક ખ્રિસ્તીઓને મનથી એ ગણાય છે. રોમ શહેરમાં સેંકડો મોટાં દેવળો છે જેમાં સેંટ પિટર નામનું દેવળ આખા યુરોપમાં પ્રખ્યાત છે. એ દેવળને આંધતાં ૨૦ કરોડ રૂપિયાનો ખર્ચ લાગેલો કહેવાય છે અને તે લગભગ પોણા બે સદીએ અંધારીને પુરું થયું હતું. આગળ રોમમાં એક ગોળાકાર નાટકશાળા હતી જેમાં ૮૦ હજાર તમાસગીરો બેસી શકે એટલી જગા હતી. તે હાલ ત્યાં લાગી અવસ્થામાં છે. રોમમાં હડી લાખ માણસ વસે છે.

ફ્લોરેન્સ—આર્નેઝ નદીપર, સમુદ્રથી ૫૦ મૈલ દૂર, આગળ ટસ્કનીના ભાગની, અને પછે સન ૧૮૬૪ થી તે ૧૮૭૦

સૂધી આખી છતાલીના રાજ્યની રાજધાનીનું શહેર હતું. અધી રીતે એ એક રાજધાની લાયક શહેર છે. એમાં આવલાં તથા દુનિયા વચ્ચે સર્વેથી સરસ કોતરકામનો તથા ચિત્રોનો ઘણો કિંમતી સંગ્રહ છે. નામાંકિત ચિતારા માછકલ એનજીલોની એ શહેર જન્મભૂમિ ગણાય છે. એમાં ૧ લાખ, ૨૦ હજાર માણસની વસ્તી છે.

ટ્યૂરિન—પો નદીપર, સાર્ડિનિયાના રાજનું રાજધાની શહેર, એમાં રેશમના કારખાના અને એક વિદ્યાલય છે. એમાં ૧ લાખ, ૮૦ હજાર માણસની વસ્તી છે.

છનોઆ—ઉત્તરપશ્ચિમે છનોઆના અખાત ઉપર, આગલાં એજ નામનાં બળવાન પ્રજનસત્તાક રાજ્યનું રાજધાની શહેર હતું. એ એના આગળ ઘણા બહોળા વ્યાપાર માટે પ્રખ્યાત છે. આ શહેરમાં પ્રખ્યાત નાટીક કિસ્ટોફર ક્રોલમ્બસનો સન ૧૪૩૫ માં જન્મ થયો હતો.

મિલાન—આલોના નદીપર, લામબર્ડિના ભાગની રાજધાની. એ શહેરમાં ઘણાં થવાને દસ દરવાજા છે. એમાં એક ઘણુંજ બેવા લાયક હોમો કેથીડ્રલ નામે દેવળ છે; જે તમામ સફેદ સંગેમરમરના પથરનું બાંધેલું છે; અને તેની નકસીનું કોતરકામ ઘણું તારીફ લાયક ગણાય છે. એ મધે ૪૫૦૦) ઘણાજ નાદર આવલાં તથા એકસો મિનારાઓ ગોઠવી ઘણુંજ સૂશોભિત બનાવ્યું છે. પહેલાં નેપોલિયન શહાનશાહના વખતમાં અહીં એક ઘણી મહાભારત નાટક-

શાળા બંધાઈ છે, જેમાં ૩૫ હજાર માણસો ધણી સગવડથી બેસી શકે છે. એમાં મુખ્ય કરીને રેશમના કારખાના અને તેનો બહોળો વ્યાપાર છે. આ શહેરમાં ૧ લાખ માણસની વસ્તી છે.

વેનિસ—આફ્રિયાટિક સમુદ્રમાં ઘણાક ટાપૂઓ જોડી તે ઉપર વસાવ્યું છે. વ્યાપારનું એ મોટું બંદર છે. આગળ એ વેનિસિયાના વખણાયલાં પ્રજાસત્તાક રાજ્યનું ધણી સદી સુધી પાવતપ્ત શહેર હતું. હાલમાં એમાં ૧ લાખ, ૨૦ હજાર માણસની વસ્તી છે.

નેપ્લિસ—ભૂમધ્ય સમુદ્રના કિનારાપર એજ નામના રાજ્યની રાજધાની. દક્ષિણ ઇટાલીનું એ મુખ્ય બંદર છે. એમાં ૪ લાખ ૨૦ હજાર માણસની વસ્તી છે. એની પૂર્વે ૧૦ મૈલ દૂર વિસુવ્યસ નામે જવાળામુખી પર્વત છે; જેની ઊંચાઈ ૪ હજાર ફીટની છે.

સાઈરાક્યુસ—એ એની આગલી મોટાઈ માટે પ્રખ્યાત છે. એ પહેલું ઈ. સ. પૂ. ૭૩૬માં કારિનથિયન લોકે વસાવ્યું, તે પછી આનિથિયન લોકે ઈ. સ. પૂ. ૪૧૪ માં એ ઉપર ઘેરો લાલ્યો, બાદ ઈ. સ. પૂ. ૨૧૨ માં રોમન લોકો તેના ધણી થઇ પડ્યા. એ આર્કિમિડિસની જન્મભૂમી ગણાય છે.

પાડૂઆ—એમાં મોટી વિદ્યાલય છે.

પામી—એ એજ નામની નદીપર, પામીના ભાગની રાજધાની.

લેગહોર્ન—એ એડિજ નદીપર ઉત્તરે ઈતાલીનું વ્યાપારનું મુખ્ય બંદર છે.

પાલર્મો—સિસિલીના રાજ્યનું મુખ્ય શહેર, એમાં સારો વ્યાપાર છે. વસ્તી ૧ લાખ ૭૦ હજાર માણસની ગણાય છે.

મસીના—એ પણ એક મોટું, વસ્તીવાળું, તથા ધણું મોટાં અને સારાં બારાંનું શહેર છે.

વેરોના—ઈશાન કોણે એડિજ નદીપર. એમાં મર-મરના પથરની એક મહાબારત રોમન નાટકશાળા હતી, જેમાં ૨૦ હજાર માણસ બેસી શકતાં.

બ્સેગના—ઉત્તરે રેનો નદીની પાસે, આખાં ઈતાલી વચ્ચે જૂનામાં જૂની વિદ્યાલય છે. વસ્તી ૮૦ હજાર માણસની છે.

શ્ચિન્રિસિ—એ બંદર છે.

હર્ક્યુલેનિયમ, અને **પૉમ્પીઆઈ—**એ બેઉ આગલા વખતનાં નામીયાં શહેરો; ઈ० સ० ૭૯ ના વર્ષમાં વિસ્ત્રવિ-યસ પહાડ ફાટયો ત્યારે પહેલું શહેર તેની રાખમાં, અને બીજું શહેર તેના લાવા નામના બળતા રસમાં દટાઈ ગયાં હતાં. ઈ० સ० ૧૭૧૩ માં એક ફૂવો ખણતાં અક-સમાત હર્ક્યુલેનિયમ માલમ પડી આવ્યું, જે ૧૨થી વધારે

તપાસ અને ખોળ કચ્છાથી સન ૧૭૫૯ માં પોમ્પીઆઇ શહેર પણ હાથ લાગ્યું.

કાગિસચારી—એ એક કિલ્લેખંધી કીધેલું સાર્ડિનિયાના ટાપૂનું રાજધાની શહેર છે. એમાં એક વિદ્યાલય છે.

પાઈસા—આનો નદીના મુખ પાસે. નામીયા જ્યોતિષ શાસ્ત્રી ગાલિલિયોની જન્મભૂમિ. એમાં એક વિદ્યાલય છે. અત્રે એક ઝોંક ખાધેલો તદ્દન મારખલ પથરનો ખાધેલો મિનારો છે.

વધુ વિગતો.

ઈટાલિ એ ખરું કહીયે તો દ્વીપકલ્પ છે. એની આકૃતી મનુષ્યના પગ જેવી છે. એ દેશ ઉપર રાજતો અમલ છે. ઈટાલીની લંબાઈ ઉત્તર પશ્ચિમ માંઝીટ જ્ઞાંથી તે દક્ષિણ પૂર્વે કેપ લ્યૂકા સુધી ૭૫૦ મૈલ, પહોળાઈ સવાયની કિનારીથી તે આફ્રિયાટિક સમુદ્ર સુધી ૩૮૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૧ લાખ, ૨૦ હજાર ચોરસ મૈલ છે. વસ્તી ૨ કરોડ, ૬૯ લાખ, ને ૫૮ હજાર માણસની ગણાય છે.

ઈટાલીની હવા સૂકી, ગરમ, અને સુખકારક છે; એટલા સાથે નિંસ, છનોઆ, લેગડોર્ન અને રોમ તરફ યૂરોપના ખણા ભાગોના દર્દીઓ હવા ફેરફાર કરવા જાય છે. આ દેશમાં ગરમીની હતમાં અને કોઈવાર વરસાદના દિવસોમાં એક જાતની ઝેરી ખોખાર જેને આપણે જંગલની તાપ

કરીને બોલીએ છે તે પશ્ચિમ તરફ ધૂટી નિકળે છે, ત્યારે ત્યાં ખરાબી થાય છે. નેપ્લસ તરફ ઉન્ડાળાની ગરમી અતિશે છે; અને કોઈ કોઈવાર આફ્રિકા તરફથી એક જાતનો ખરાબ ગરમ પવન આ દેશની દક્ષિણ બાજી વાય છે ત્યારે પણ ઘણી નુકશાની પહોંચે છે.

જમીન ઘણી ફળવંત છે. મુખ્ય કરીને ઉત્તર તરફની જમીન ઘણીજ સારી રીતે ખેડવામાં આવી છે; જ્યાં ઘણીજ જાતનો અનાજ, મેવો, રેશમ, તથા દ્રાક્ષ વગેરેની નિપજ થાય છે. નેપ્લસવાળો લાગ ઘોડા તથા મેંટા માટે, અને લાંબાઈનો તથા પાર્શ્વનો લાગ ચાલુ ખોરાકની પેદાશ માટે પ્રખ્યાત છે. સંજેમરમરનો ઘણી જાતી જાતનો શેલાયમાન પથરો આ દેશના ઉત્તર ભાગમાં બહુ મળે છે. સિસિલીના ભાગમાંથી એટલી ગંધક મળેછે કે આખા યુરોપને તે પૂરી પડેછે. એ ઉપરાંત કોઈ બીજી જાતની ધાતુની પેદાશ જાણવા જોગ નથી. કારખાણુ કોઈ રીતે બહોળો ફેલાવો પામેલાં નથી; જે કંઈ છે તે ઉત્તર ભાગમાંછે, અને તેમાં મુખ્ય રેશમનાં છે. એટલું છતાં વ્યાપાર સારો છે. નિકાશ માલમાં મુખ્યકરીને દારૂ, તેલ, મેવો, તથા રેશમ છે. એકવાર મધ્ય જમાનામાં વેનિસ, જીનોઆ, તે પાર્થિસા વ્યાપારને કીજે ઘણી અગત્ય ધરાવતાં શહેરો હતાં; પણ જ્યારથી પોર્ટુગીઝ લોકોએ હિંદુસ્તાનમાં આવવાનો કેપ ઓવ ગૂડ હોપનો માર્ગ શોધી કહાડ્યો, ત્યારથી આ શહેરોના વ્યાપારની સ્થિતિમાં ફેરફાર થઈને આજે પડતી અવસ્થામાં આવી પડ્યાંછે. આ મુલક

ધણા લાંબા વખતથી ધણા સારા હોતરો, તથા કસમોને માટે જાણીતો છે. આ મુલૂકે ચિત્ર વિદ્યામાં, સંગીત વિદ્યામાં, કોતર કામના હોતરમાં તથા બાંધકામ વિદ્યામાં, પૂરી માહેત-ગારી મેળવી છે. હાલના છટાલિયનો સબ્ય, ચંચલ, તથા સારા સોખીન લોકો છે; પણ આજસુ, વેહમી, અને કીનાખોર આદમી પણ છે. એઓની વખત રાખવાની રીત કંઈક જુદીજ છે. સૂર્ય અસ્ત પામવા પછે અર્ધે કલાકથી દિવસની સરખાત ગણે છે. આ લોકો રોમન કેઆથોલિક પંથના છે. એઓના જે જૂદાં જૂદાં રાજ્ય હતાં, અને તેમાંના કેટલાંકો ઉપર આસ્ત્રિઆવાજો મૂરખીગીરી ભોગવતો હતો, તેનો સન ૧૮૬૪ માં અંત લાવી, તે બધાં જૂદાં જૂદાં રાજ્યોનું એક મોટું અને એકંદર રાજ્ય થયું છે. અને સાર્ડિનિયાના ભાગના વિકટર ઈમાન્યુઅલને આખાં છટલીના એકંદર રાજનો પાદશાહ ઠરાવ્યો છે. છટાલીનાં જૂદા જૂદા ભાગોને જૂલમ-ગારોની જૂલમીમાંથી છોડવનાર, તથા પાદશાહ વિકટર ઈમાન્યુઅલને આટલે દરજ્જે મૂકનાર કાંઝિટ કાઉર જેવો તેનો પ્રધાન, તથા ગાલીબારડી જેવો તેનો શૂરો સરદાર હતા.

યુરોપી તુર્કસ્તાન.

સીમા—ઉત્તરે આશ્ચિઆ અને હંગરિ, તથા રશિઆ, પશ્ચિમે આશ્ચિઆ, આદ્રિઆતિક સમુદ્ર, અને ભૂમધ્ય સમુદ્ર, દક્ષિણે ગ્રીસ; અને પૂર્વે આર્કિપેલેગો, માર્મારા સમુદ્ર અને કાળા સમુદ્ર છે.

એમાં પર્વતો ઘણા છે તેઓમાં મુખ્ય કાર્પેથિઅન પર્વત પશ્ચિમે તુર્કસ્તાન અને હંગરિને જુદા પાડે છે. પૂર્વ પશ્ચિમ આવેલા બાલ્કન પહાડ તુર્કસ્તાનની મધ્ય ભાગે પડેલા છે; અને તુર્કસ્તાનની દક્ષિણે અને પશ્ચિમે પર્વતોની હાર છે, તે આલ્પ્સથી ગ્રીસ સુધી ગયેલી છે. એ છેલ્લી હારતું ગિયામાં જાયું શિખર આલિમ્પસ પર્વત છે.

મુખ્ય નદીઓ—દાન્યુબ એ નદી આશ્ચિઆ અને હંગરિ-માં થઈને તુર્કસ્તાનમાં વહી કાળા સમુદ્રને મળે છે. સેવ અને પ્રુથ એ બે દાન્યુબને મળનારી નદીઓ છે.

મુખ્ય દ્વીપો—ક્રિત (અથવા ક્રાંદિઆ) અને લેમ્નોસ. એ સિવાય બીજા નાના નાના બેટ ઘણા છે.

મુખ્ય સામુદ્રધુનીઓ—દાર્દનલ્સ (અથવા હેલેસ્પોંટ) એ આર્કિપેલેગો અને માર્મારા સમુદ્રને જોડે છે; અને બાસફરસ માર્મારા સમુદ્રને જોડે છે.

મુખ્ય અખાત—સાલોનિકિ. વળી બીજા નાના નાના અખાતો ઘણા છે.

મુખ્ય શહેરો.

કાન્સટાન્ટિનોપલ—આસફરસની સામુદ્રધૂની ઉપર પા-
થાપ્ત શહેર છે. ઇ. સ. ૩૩૦માં કાન્સટનટાઇન મહાત્માએ
એ વસાવ્યું હતું. એને સાધારણ રીતે આપણી ભાષામાં
ઇસ્તમબોલ પણ કહે છે. સન ૧૪૫૩ સુધી ટ્રીક શાહાન-
શાહાએને અસ્તક હતું; તેઓની પાસથી તૂર્કી પાદશાહ
મહામેદ ખીજાએ જીતી લીધું હતું. યૂરોપ મધે બોહોળી
વસ્તીવાળાં શહેરોમાં એ ત્રીજું શહેર છે. એમાં ૧૦ લાખ
૭૫ હજાર માણસની વસ્તી છે. એ શહેરનો તથા તે મધેની
મોટા ધૂમટો અને કળસો સાથની મશજીદોનો શહેરની બહારથી
બહુ બપકાદાર દેખાવ મારે છે; પણ અંદર જઈ જોયું કે,
ધરોની કંગાલીઅત, રસ્તા, ગલીઓની ગંધીલાઇ, અને લોકતું
ડૂવડપણું નજરે પડે છે. એને ઇસ્તમબોલ કરીને પણ
કહે છે.

આઝિયાનોપલ—મારિટ્ટા નદીપર માટા વેપારનું મહક
છે. એમાં ચાંમડાં કેળવવાના તથા રેશમી કાપડ બનાવવાના
કારખાના છે. હાં અરીમનો પાક થાય છે; તથા ગૂલાબનું
ઘણું સરસ અતર બનાવે છે. એમાં ૧ લાખ, ૫૦ હજાર
માણસની વસ્તી છે. સન ૧૩૬૬ થી તે ૧૪૫૩ સુધી એ
રાજધાની શહેર ગણાતું હતું.

બુકરેસ્ટ—એ રોમાન્યાના ભાગની રાજધાની.

બેલગ્રેડ—એ સેવ અને ડાન્યુબ નદીઓના સંગમ ઉપર એક મોટું, મજબૂત, ને કિલ્લેબંધી કીધેલું શહેર છે. એ સર્વિઆના ભાગની રાજધાની ગણાય છે.

સોલોનિકી—એ એજ નામના અખાત ઉપર વેપારનું ખંદર છે. એમાં રૂ, રેશમ અને ચામડાંના કારખાના છે.

ગાલીપોલી—માર્મારાના સમુદ્ર ઉપર તૂર્કીના અરમારનું મુખ્ય મથક છે. તૂર્કીઓ પેહેલા સન ૧૩૫૫ માં આ ઉતર્યા હતા.

વધુ વિગતો.

એ દેશ ઉપર રાજ્ય કરનાર મુસલમાન રાજ્યને સુલતાન કહે છે. એના ૮ ભાગ કે રાજ્ય કરેલાં છે. વળી ડાન્યુબ નદીની દક્ષિણે રોમાનિયા, રોમાનિયાની નૈર્ઋત્ય કાણુમાં સર્વિઆ, અને સર્વિઆની દક્ષિણે મોલ્ડોવા એ ત્રણ સંરથાન લગલગ સ્વતંત્ર છે.

સને ૧૮૭૮ માં આ રાજ્યને રશિઆએ લડાઈમાં હરાવી તોડી પાડ્યું છે. એના કેટલાક પ્રાંતો એ રાજ્યમાંથી નીકળી ગયા છે. પરંતુ તેઓની મર્યાદા હજી નક્કી થઈ નથી પણ રાજ્યમાં ભંગાણુ પડ્યું છે.

તૂર્કિસ્તાનની લખાઈ આફ્રિયાટિક સમુદ્રથી તે કાન્સ્ટાન્ટિનોપલ સુધી ૫૦૦ મૈલ, પહેળાઈ ગ્રીસની ઉત્તરથી તે ડાન્યુબ નદી સુધી ૪૦૦ મૈલ, અને વિસ્તાર ૨ લાખ ૪ હજાર ચોરસ મૈલ છે. કુલે વસ્તી ૧ કરોડ, ૬૪ લાખ, અને ૪૦ હજાર માણસની ગણાય છે.

તુર્કિસ્તાનનો દક્ષિણ ભાગ ધણુક પહાડોથી ભરેલો છે, પણ ઉત્તર તરફનો ભાગ મોટાં મેદાનો તથા ફળવંત ખિણોથી ભરપૂર છે. જમિન ઘણી ફળવંત છે. હવા સ્પેન તથા ઈટાલી દેશો કરતાં વધારે સરદ છે; તોપણ ઘણી ખૂશ છે. લોકો કોઈ રીતે ખેતીના કામમાં કે વેપાર વણુજમાં આગળ વધતા નથી. મુખ્ય પેદાશમાં અનાજ, લાકડું, અત્તર, મેવો, દ્રાક્ષનો દારૂ, કાશી, ચાંમડાં, મીઠું, તમાકુ, રેવંચીનો શીરો, અને બીજા સુગંધી રોપાઓની થાય છે. અત્રેના ઘોડા તથા વળદાર શિંગડાંના મેંઢાં બહુ વખણાય છે. કારખાના જે કાંઈ છે તે માત્ર ગાલીચા બનાવવાના, રેશમી કાપડના, ચામડાં ફેળવવાના છે. રાજ્ય તરફથી સારો બંદોબસ્ત નહીં, અને શાહાનશાહ (સુલતાન)ની મરજી તેજ કાયદો તથા તેજ ઈનસાફ એટલે પછી લોકોને પોતાના બન માલનો કશો ભરોસો નથી અને વેપાર વણુજ તથા ઉદ્યોગ ઉપર લોકોનું દિલ લાગતું નથી. અહિં જેથી કાંઈ હાલ વેપાર છે તે ધણો ખરા પારકા દેશવાળાઓને હાથ છે. ફળવણી તથા વિદ્યા હુન્નરમાં તુર્કીઓએ ધણો થોડો ભાગ લીધો છે. જે કાંઈથી ફળવણી જેવું લેતા હોય તો તે એટલુંજ કે પોતાનું ધર્મ પુસ્તક (કુરાન) વાંચી શકે. તેઓનો શાહાનશાહ જે સુલતાનના એલકાબથી બોલાવછે, તે, જેમ દેશનો શાહાનશાહ છે તેમ સૂની મુસલમાનોનો ધર્મનો વડામાં વડો (ખલીફ) પણ ગણાય છે. એ લોકો પરીનાયર તથા લડવૈયા છે ખરા, પણ તે સાથે ઝૂની, કંગાલ, અજ્ઞાન, નિરંદોગી, ને કીનાબોર છે; અને સારો

દિવસ નવરા નકામા બેસી હુકો ધુસ્મા કરે છે. તેઓમાં એકથી તે ચાર સુધી બાયડીપર બાયડી કરવાની છૂટ છે; પણ કોઈબી અહસ્થ ઓરતે પરપુરૂષને તેણીનું મ્હો નહીં બતાવવું એવી શક્ત મનાઇ છે. અહીંના ધરો ધણાખરાં વગર કાચની બારીના તથા લાકડાં અને ઈંટિ યાતો કાદવથી ધણી કંગાલ હાલતમાં બાંધેલાં હોય છે. તૂર્કિસ્તાનમાં કોઇ મોટું, સાદું, અને શોભાયમાન બાંધકામ કે ઇમારત જેવા જેવાં ગણીએ તો તે સુલતાનનું જનાનખાનું છે. જેમાં લગભગ ૩ મૈલના વિસ્તારની જમીન રોકી લીધી છે. બીજી જેવા લાયક ઇમારતમાં તેઓની સેન્ટ સોફયાની મોટી મસજીદ છે, એ મસજીદવાળું મકાન શાહાનશાહ જરિયનિયને ૬ હી સદીમાં બાંધાવેલું દેવળ હતું, તેને તૂર્કીઓએ પાતાની મસજીદ બનાવી દીધી છે. તૂર્કીઓ મુસલમાન સૂની પંથનાં છે.

રૂમાન્યા.

સીમા—ઉત્તરે આસિઆ—હંગેરી અને રશિઆ; પશ્ચિમે સર્વિઆ, અને આસિઆ, દક્ષિણે બલ્ગેરિઆ, પૂર્વે રશિઆ અને કાળો સમુદ્ર.

મુખ્ય પ્રાંતો—વાલેશિઆ અને મોલ્ડેવિઆ.

મુખ્ય નદીઓ—દાન્યૂબ જે રૂમાન્યા અને બલ્ગેરિઆની

વચ્ચે છે અને કાળા સમુદ્રમાં પડે છે. ખૂય, રશિયા અને રમાન્યાની વચ્ચે અને દાન્યૂબને મળે છે.

મુખ્ય શહેરો—મુકરેસ્ટ એ રમાન્યાની રાજધાની, જેસી અને ગાલાટઝ.

વધુ વિગતો.

રમાન્યાનો મુલક સાડી ત્રણસે મૈલ લાંબો અને એટલેજ પોહોળો છે. કુલ વિસ્તાર ૪૯,૪૬૩ ચોરસ મૈલનો છે. વસ્તી ૫૩,૭૬,૦૦૦ માણસની છે. એની જમીન બહુજ રસાલ છે. રૈયત જૂદા જૂદા લોકોની બેળ છે. ધણુખરા અસલ રોમન વંશના ઉતરેલા છે. ૧૮૮૧ માં રમાન્યાને પેહેલવેહેલું સ્વતંત્ર રાજ્ય ગણવામાં આવ્યું. રાજાને પ્રધાન છે અને ધારા કાયદા સઘળા પારલામેન્ટમાં બંધાય છે.

સર્વિયા.

સીમા—ઉત્તરે આસ્ટ્રિયા-હંગેરી, પશ્ચિમે અને દક્ષિણે ટર્કી, પૂર્વે રમાન્યા અને બલ્ગેરિયાનો ટર્કીસ લાગ.

મુખ્ય નદીઓ—મેરાવા, દેશની વચ્ચેથી દોડી દાન્યૂબને મળે છે, ડ્રાઇના અને ટીમોક.

મુખ્ય શહેરો—બેલગ્રેડ રાજધાની, કાગોઝીવાટઝ (નૂની રાજધાની) નિસા ગરમ ઝરાઓ માટે પ્રખ્યાત છે.

વધુ વિગતો.

સર્વિયાનો વિસ્તાર ૧૮૮૧૬ ચોરસ મૈલનો છે અને વસ્તી ૧૯,૭૦,૦૦૦ માણસની છે. આ દેશ પાહાડી છે અને જંગલોથી ભરપૂર છે. જમીન રસાલ છે. ગાય દોરની ઉત્ત-પતી સારી છે. દેશના ચોવીશમાં ભાગમાં પશુ ખેડાણ થતું નથી. ધણું કરી લોક દોરો ઉછેરીને યુજરાન ચલાવે છે. દેશ ઉપર રાજનો અમલ છે અને તેને રાજ્યસભા સલાહ આપે છે. લોક ખ્રિસ્તી છે.

મોન્ટેનીગ્રો.

સીમા—ઉત્તરે ટર્કી, પશ્ચિમે હર્ઝગોવીના, આસ્ટ્રિયાનો મુલક, હાદમેશિયા, અને આલ્બાનીક સમુદ્ર; પૂર્વે આદ્રમેનિ-આનો ટર્કીશ ભાગ.

મુખ્ય શહેરો—સેટીગ્રી (રાજધાની) એન્ટિવારી અને ડલસિગ્રો.

વધુ વિગતો.

મોન્ટેનીગ્રોને ત્યાંના રહેવાશીઓ ઝર્નાગોરા અને ટર્કી લોક કારાડાધ એને નામે ઓળખે છે. એ ત્રણે શબ્દોના અર્થ 'કાળા પાહાડ' એવો થાય છે. એ દેશ ઘણાજ નાહાનો છે. માત્ર ૨૮૯૮ મૈલનો વિસ્તાર છે અને ૨,૩૬,૦૦૦ માણસની વસ્તી છે. દેશ બહુજ પાહાડી છે અને ઓક તથા પાર્શન

ઝાડોથી ગીચ ભરાઇ ગયેલો છે. વસ્તી બહુ વડાયક છે. દરેક પુરુષ લડવૈયો સિપાહ છે અને કામ પડે તો સ્ત્રીઓ પણ લડવાને ઉતરે. આ શૂરા લોકોએ પોતે પોતાનો રાજા નિમ્નો છે જોને ‘હોસ્પોડાર’ કહે છે. મુખ્ય કુટુંબોમાંથી પસંદ કરેલા અધ્યક્ષોની સલાહ લઇ આ રાજા રાજ ચલાવે છે.

ગ્રીસ.

એ તૂર્કસ્તાનની દક્ષિણે છે. ગ્રીસ અને તૂર્કસ્તાન મળીને લગભગ દ્વીપકલ્પ થયેલો છે. પશ્ચિમે અને દક્ષિણે ભૂમધ્ય સમુદ્ર અને પૂર્વે આર્કિપેલેગો છે. એના ત્રણ ભાગ છે, ઉત્તર ગ્રીસ, મોરિઆ દ્વીપકલ્પ, અને દ્વીપો. એ દેશ પહાડી છે. ઊંચામાં ઊંચો પર્વત પાર્નાસસ છે.

મુખ્ય દ્વીપો—આયોનિયન બેટનો સમૂહ એ ગ્રીસ અને તૂર્કસ્તાનની પશ્ચિમે છે. નીગ્રોપોંટ અને સૈકલેદીસ ગ્રીસની પૂર્વે છે.

મુખ્ય ભૂશિર—માતાપાન મોરીઆની દક્ષિણે છે.

મુખ્ય સંયોગીભૂમિ—કોરિંથની સંયોગીભૂમિ એ ઉત્તર ગ્રીસ અને મોરીઆને જોડે છે.

મુખ્ય અખાતો—પત્રાસ તથા લીપાંતો (કોરિંથ) એ બંને ઉત્તર ગ્રીસ અને મોરીઆની વચ્ચે છે. ઇબ્રિના એ આથેન્સ અને મોરીઆની વચ્ચે છે. એ સિવાય બીજા ઘણા છે.

મુખ્ય શેહેરો.

આથેન્સ—ઇજિપ્તના અખાત ઉપર સન ૧૮૩૦ થી રાજધાનીનું શેહેર છે. અસલ જમાનાના ઘણા પ્રખ્યાત શેહેરો મધેનું એ એક ઘણું નામાનકિત શેહેર છે. એ, સાફેટિસ, પ્લેટો, પેરીકા, તથા ફિડિયાસ વગેરે મહા વિદ્વાન ફિલસૂફોની જન્મભૂમિ છે.

મિસોલોંગી—પશ્ચિમે પેટ્રાસના અખાતપર, એમાં અંગ્રેજ સાહેર લૉર્ડ બાઇરન સન ૧૮૨૪ માં મરણ પામ્યો હતો.

કોરિંથ—એજ નામની સયોગીભૂમિ પાસે, એકવાર એ મોટું અને માતબર શેહેર હતું.

નાપલિયા—એજ નામના અખાત ઉપર ૮૦૦ ફીટની ઊંચાઇએ મજબૂત કિલ્લેબંધી કાઢેલું મોટું બંદર છે. એને ગ્રીસનું જીજ્ઞાસુ કરીને પણ કહે છે.

સાધરા, અથવા હર્મોપોલાઇઝ—એજ નામના ટાપુઉપર, ગ્રીસના રાજધાની શેહેર શિવાય એ ઘણુંજ અગત્યનું શેહેર છે, એમાં વેપાર પણ બહોળો છે.

કાર્ફૂ—અયોનિયનના ટાપુનું આગળાં પ્રજાસત્તાક રાજનું રાજધાની શેહેર હતું. એમાં એક વિદ્યાલય છે.

થિબસ—અસોપો નદીપર, ઘણાજ પૂરાંણા જમાનાનું જાણીતું શેહેર છે. ઈ. સ. પૂ. ૧૫૪૯ માં ફિનિયન કાડમસે વસાવ્યું હતું.

વધુ વિગતો.

ગ્રીક લોકોને યૂનાની પણ કહે છે. એ લોક નિર્ધન છે, અને તેમનાપર ઘણા કાળ થયાં નહારો અમલ ચાલે છે. તેમને વેપાર બહુ ગમે છે અને તેઓ સારા વહાણવટી છે. મુખ્ય નિકાસ આમળાં, તેલ, સીસું, ઇત્યાદિ છે. કુલ વસ્તી સાડા ચૌદ લાખ માણસની છે. ગ્રીસ અથવા યૂનાનનો મુલક પહાડી અને વિસ્તારમાં ઘણો નાનો છે. હવા લગાર ગરમ તોપણ સુખકારક છે. શિયાળો ઘણા થોડા વખતનો અને ઓરડાં તો કાંઈ જવલેજ નેવામાં આવે છે. વર્ષનો મોટો ભાગ આસમાન સાફ અને વગર વાદળાં બૂડલીનું ખોલું રહે છે. આ દેશ જે જગાએ છે તે વેપાર વણજ ચલાવવાને ઘણોજ અનુકુળ છે. મુખ્ય નિષ્પન્ન ઘણીખરી યૂરોપના દક્ષિણ દેશો પ્રમાણે છે. અનાજ, તેલ, મધ, દ્રાક્ષનો દારૂ, રૂં, ઉન, રેશમ, ચોખા અને મેવો તો અતિશય થાય છે. કારખાના કાંઈ જાણવા જણાવવા જોગ છે નહીં.

એકવાર મોટા દમામ, સારી વસ્તી, તથા પ્રૂરિ કાર્તિ પામેલું આ દેશ, તે માસિડોનિયન, રોમન તથા તૂર્કીઓના અનુક્રમે સપાટામાં આવ્યાથી, આજે તે સંઘળું ખોઈ દેઈને એક ગરીબડી હાલતમાં આવી પડ્યું છે; પણ જગો જગોએ હજુરખી તેની આગલા વખતના વિદ્યા હુન્નરની બાકી રહેલી મહાભારત નિશાનો, તેની બીસમાર હાલતમાંથી પોતાની આગલી મોટાઈની સામેતી આપે છે. ખરેખર તેની દરેક

પગલાં ભર જમિન કીર્તિને લાયક છે. આ લોકોએ છેલ્લાં ૩૪૦ વર્ષ સૂધી તૂર્કીઓનો જુલમ અને જાસ્તી એક બંધીવાન મૂઆફક ખમી, અંતે સન ૧૮૨૧ માં ઘણી બહાદુરીથી તૂર્કીઓની સામે લડાઈ ઉઠાવી, જેમાં તેઓને ગ્રેટ બ્રિટન, ફ્રાન્સ, અને રશિયા એઓએ મદદ તથા આસરો આપ્યો અને અંતે સન ૧૮૨૯ માં તેઓને તૂર્કીના જુલમમાંથી છોડવી આપ અખત્યાર કરીને તેઓએ પોતાની નગેહબાની હેઠળ સ્વતંત્ર રાજ સ્થાપી આપ્યું. હવડાં એમાં જ્યોર્જ પહેલાને નામે ડેન્માર્કનો શાહાનુવેદો ઉવિલિયમ (આપણી પ્રીન્સેસ ઓવ વેલ્સનો ભાઈ) રાજ તરીકે રાજગાદીએ બેઠો છે. ગ્રીકો ખ્રિસ્તી ગ્રીકચર્ય પંથના છે.

અયોનિયનના ટાપુઓ જે સન ૧૮૧૫ થી ગ્રેટ બ્રિટનના આસરા હેઠળ હતાં તે સન ૧૮૬૪ થી ગ્રીસના રાજ્યને હવાલે કર્યાં છે.

